

Masarykova univerzita Brno

Filozofická fakulta

Historický ústav

Lučenec ako sídlo židovskej komunity v 1. polovici 20. storočia

Bakalárska diplomová práca

Juričková Ivana

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku diplomovú prácu vypracovala samostatne a uviedla všetky pramene ako aj použitú literatúru.

Dátum

Vlastnoručný podpis

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa chcela poďakovať vedúcemu tejto bakalárskej práce, pánovi Mgr. Jiřímu Němcovi, Ph.D. za nesmiernu ochotu a pomoc, bez ktorej by táto bakalárska práca vzniknúť nemohla. Moja vďaka taktiež patrí mojim rodičom, za to, že vždy stoja pri mne nech sa deje čokoľvek. V neposlednom rade by som chcela poďakovať pani Márii Adamovej za poskytnutie cenných rád a zamestnancom Štátneho archívu v Banskej Bystrici- pobočka Lučenec, za ochotu pri vyhľadávaní pramenného materiálu.

Obsah:

Úvod	7
Konceptia.....	8
Literatúra.....	9
Pramene.....	10
1. Lučenec medzi rokmi 1918-1945.....	11
1.1. Lučenec ako centrum Novohradu.....	11
1.2. Politický vývoj v Lučenci	11
1.3. Národnostné rozvrstvenie obyvateľov.....	13
1.4. Konfesijné rozvrstvenie obyvateľov.....	13
2. Židovská komunita v Lučenci.....	14
2.1. Pojem žid.....	14
2.2. Židovská náboženská obec.....	14
2.3. Rozčlenenie židovských náboženských obcí.....	15
2.4. Spory v lučenskom židovstve.....	16
2.5. Ortodoxný (konzervatívny) prúd.....	17
2.6. Reformovaný prúd.....	18
3. Zázemie židovskej komunity v Lučenci.....	18
3.1. Kultúrne zázemie.....	19
3.1.1. Spolková činnosť.....	19
3.1.2. Cintoríny.....	19
3.1.3. Židovská škola.....	20
3.2. Hospodárske zázemie.....	21
3.2.1. Obchodníctvo a priemysel.....	21
4. Neologická synagóga v Lučenci.....	22
4.1. Synagóga.....	22
4.2. Neologická synagóga postavená v roku 1863.....	23
4.3. Neologická synagóga postavená v roku 1925.....	24
4.3.1. Dôvody stavby novej.....	24

4.3.4. Leopold Baumhorn.....	25
4.3.5. Popis interiéru.....	26
4.3.6. Slávnosť otvorenia neologickej synagógy.....	27
4.3.7. Funkcia synagóga medzi rokmi 1925-1944.....	29
5. Postavenie židovskej komunity v Lučenci.....	30
5.1. Židia ako národnosť v slovenských očiach.....	30
5.2. Postavenie židovských občanov v Lučenci po Viedenskej arbitráži.....	32
5.3. Zákony namierené proti židom.....	33
5.4. Postavenie židov v Lučenci za prítomnosti nemeckých okupačných vojsk.....	35
5.5. Lučenské geto.....	36
5.6. Deportácia.....	37
Epilóg.....	38
Záver.....	40
Pramene.....	42
Literatúra.....	43
Zoznam skratiek.....	45
Prílohy.....	46

Úvod

Problematika židovskej komunity, ktorá sa v skupinkách začala usadzovať v nevelkom meste Lučenec pravdepodobne až v prvej polovici 18. storočia¹ je z hľadiska bádania zaujímavou témou, nakoľko už v dvadsiatych rokoch 20. storočia patrila táto židovská komunita medzi najväčšie na vtedajšom území Slovenska, mala tu vybudované kultúrne i hospodárske zázemie.

Môj osobný záujem o túto tému pramení z relatívne nedávnych usadlostí, kedy sa po desaťročiach sľubov a plánov konečne podarilo zrekonštruovať úctyhodnú neologickú synagógu, ktorá dnes môže reprezentovať dôstojnú spomienku na obdobie holokaustu, na dobu, kedy z komunity vyše dve tisíc osôb židovského vierovyznania ostala mizivá jedna desatina počtu. Keďže je Lučenec mesto, v ktorom som vyrastala, rozhodne si myslím, že tak ako synagóga stojí a pripomína minulosť, je sčasti aj mojou povinnosťou oboznámiť čitateľov o komunite, ktorá bola každodennou súčasťou lučenského života, a ktorá vo veľkej miere prispievala k rozvíjaniu mesta. O to smutnejší pohľad sa človeku naskytne, keď si uvedomí, že za desaťročie bolo zničené všetko to, čo židia budovali na území Lučenca celé dve storočia. Významné postavenie v obchode, priemysle, ale aj službách, ktoré počas svojho pôsobenia v tomto meste nadobudli, vážnosť, s ktorou sa ku židovskej obci pristupovalo, či monumentálne stavby, ku ktorým neologická synagóga rozhodne patrila, ostali v spomienkach starších generácií. Od ukončenia druhej svetovej vojny uplynulo bez mála 70 dlhých rokov, počas ktorých sa židovská komunita v Lučenci znovu zdecimovala. V súčasnosti jej počet prevyšuje sotva 10 členov. Okrem nich ostali v Lučenci len nemé pripomienky na obdobie, kedy v meste zohrávala židovská komunita významnú rolu.

Preto bolo mojim cieľom v tejto bakalárskej práci poskytnúť hlbší pohľad do diania, fungovania židovskej komunity usídlenej v Lučenci, pričom z hľadiska časového som sa rozhodla zamerať predovšetkým na obdobie prvej Československej republiky. Toto ohraničenie by rozhodne potrebovalo rozšíriť, no nebolo nateraz v mojich silách sa zaoberať dlhším časovým obdobím. Lokálne vymedzenie zameriavajúce sa na oblasť Lučenca je tiež zaujímavým z dôvodu, že v roku 1938 dochádza k takzvanej Viedenskej arbitráži, na základe ktorej sa Lučenec, ako aj

¹ V regionálnom časopise "Losoncz és Vidéke" sa v článku pod titulom "Minulosť Lučenca" dočítame o zákone zakazujúcom vystavať židovské domy do vzdialenosti siedmych míľ od baníckych miest, čo platilo aj pre mesto Lučenec. K zrušeniu tohto zákona došlo v roku 1840, odkedy bolo povolené usídľovanie obyvateľov židovského náboženstva na území mesta. Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka Lučenec (ďalej len ŠABB-PLC), fond Zbierka regionálnych novín (ďalej len ZRN): Losoncz múltja. Losoncz es vidéke VIII., 1887, č. 22, 29.5., s. 2-3.

iné mestá a obce južného Slovenska pripojili k vtedajšiemu Maďarskému kráľovstvu.² Preto by som sa zároveň chcela zmieniť aj o zmene, ktorá z tejto skutočnosti vyplynula práve pre tu žijúcich židov.

Vo svojej práci som sa sústredila na výstavbu a slávnosť vysvätenia židovského chrámu-neologickej synagógy, ktorá bola postavená v období, kedy už bola židovská komunita neodmysliteľnou súčasťou mesta Lučenec. Domnievam sa, že práve skúmanie pre židov tak významného chrámu dokáže priblížiť pohľad na židovskú komunitu aj vo vzťahu k nežidovským obyvateľom Lučenca. Toto tvrdenie sa budem snažiť podložiť na základe archívnych prameňov a to predovšetkým vystavať svoje tézy na informáciách z regionálnej tlače, ktorá, ako sa sama domnievam, dokáže vypovedať mnoho o tom ako sa k židom obyvatelia stavali.

Vo svojej práci som k problematike pristupovala pomocou synchronného postupu, snažila som sa sledovanú problematiku zachytiť ako sústavu vzťahov medzi prvkami, ktoré sa vzájomne ovplyvňovali, pričom som využila metódu štruktúrnej analýzy.³

Koncepcia

Práca sa vo svojom úvode zameria na vykreslenie prostredia a teda mesta Lučenec z hľadiska geografického, politického ako aj demografického. Pokladám túto kapitolu za nutnú, nakoľko ostáva dôležitým faktorom predstaviť „javisko“, na ktorom sa bude „príbeh“ odohrávať. Keďže sa práca zaoberá židovskou tematikou, nevyhnutné je taktiež definovať samotný pojem žid. Pozornosť zameriavam taktiež na kultúrne zázemie židovského života akými bolo školstvo, spolky, cintoríny ako aj slávnosti apod. V neposlednom rade patrí do tejto práce aj zmienka o rozlíšení medzi neologickým a ortodoxným prúdom židovstva, ktoré v Lučenci existovali súbežne vedľa seba.⁴ Do stredu pozornosti sa však dostáva synagóga neologických židov v Lučenci, ktorej predchádza krátky všeobecný úvod pozostávajúci z definície synagógy a jej roly v rámci židovstva. Nasledujúce stránky už ďalej zamerajú pozornosť na sled udalostí vedúcich k postaveniu neologickej synagógy, pričom bolo potrebné do práce zaradiť aj podkapitolu venujúcu sa pôvodnej neologickej synagóge, ktorá stála na mieste neskoršej synagógy z roku 1925.⁵ Práca sa venuje taktiež dôvodom, ktoré viedli k zbúraniam pôvodnej

² Nová hraničná línia prechádzala mestami Senec- Galanta- Nové Zámky- Levice- Komárno- Lučenec- Rimavská Sobota- Rožňava a Košice.

³ HROCH, Miroslav a kol.: Úvod do studia dějepisu. Praha 1985.

⁴ K oficiálnemu sformovaniu samostatnej ortodoxnej židovskej náboženskej obci v Lučenci došlo v roku 1920.

⁵ Postavená bola v roku 1863, k jej zbúraniam došlo v roku 1924.

synagógy. Za obzvlášť dôležitú považujem kapitolu týkajúcu sa výstavby nového monumentálneho chrámu a hlavne vyličenie ceremónie jeho vysvätenia. Keďže Lučenec spadol po novembri 1938 pod Maďarsko, zmenilo sa aj postavenie židovskej komunity, čomu je venovaná nasledujúca kapitola. Na miesto poslednej kapitoly som sa rozhodla vsadiť epilóg, ktorý v stručnosti zhrnie nasledujúce dekády existencie židovských obyvateľov v Lučenci.

Literatúra

Publikácií zameraných na židovskú tematiku v rámci slovenského prostredia existuje v súčasnosti veľké množstvo. Pri získavaní celkového obrazu o židovstve na území Slovenska mi poskytla cenné informácie publikácia pod názvom *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*.⁶ Z tejto publikácie som zároveň čerpala informácie ohľadom postavenia židovského obyvateľstva po Viedenskej arbitráži. Pri písaní tejto bakalárskej práce som sa z obecných zameraných publikácií sústredila na tie, ktoré poskytovali schematický prehľad židovských náboženských obcí na území vtedajšieho Slovenska. Príkladom je spoločné dielo Eugena Barkányho a Ľudovíta Dojča pod názvom *Židovské náboženské obce na Slovensku*⁷ či publikácia kolektívu autorov pod názvom *Encyklopédia židovských náboženských obcí*⁸. Tieto práce však boli len akýmsi základným prehľadom, ktorý mi slúžil k vytvoreniu si predstavy o celkovej situácii židovských náboženských obcí na Slovensku. Aby som získala prehľad o situácii aj u iných obcí, ktoré boli po novembri 1938 pridružené k Maďarsku a zdieľali tak rovnaké problémy, k môjmu štúdiu mi poslúžila kniha s názvom *Holokaust na južnom Slovensku*.⁹ Tematikou venujúcou sa vzniku a zároveň vývoju protizidovských rasovo motivovaných zákonov sa zaoberá publikácia Ivana Kamenca pod názvom *Po stopách tragédie*.¹⁰

Čo sa týka informácií ohľadom neologickej synagógy a židovstve v Lučenci, vydaných bolo v nedávnej dobe niekoľko publikácií práve po rekonštrukcii synagógy, ku ktorej došlo v roku

⁶ NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov 1999.

⁷ BARKÁNY, E.- DOJČ, Ľ: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava 1991.

⁸ KOLEKTÍV: *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. 2. zväzok. Bratislava 2010.

⁹ LANG, Tomáš- STRBA Sándor: *Holokaust na južnom Slovensku na pozadí histórie novozámockých Židov*. Bratislava 2006.

¹⁰ KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991.

2015. Ako opora pri mojej práci slúžilo niekoľko monografií, predovšetkým nedávno vydané dielo pod názvom: *Lučenec. Synagóga v premenách času*.¹¹ Táto kolektívna práca v sebe zahŕňa nie len osud neologickej synagógy, ale taktiež osudy jednotlivých aktérov, približuje židovské aktivity, prínos mestu svojim pôsobením, ako aj hodnotný obrazový materiál, preto bola taktiež spomínaná publikácia dôležitým pilierom, o ktorý som sa opierala. Aj napriek cenným informáciám však publikácia obsahovala nepresnosti v podobe neuvádzania presných citácií. Po dôkladnejšom preskúmaní publikácie som našla mnoho citovaných údajov práve z nasledujúceho diela, ktorým nepublikované dielo Eriky Sedliakovej pod názvom *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*.¹² Táto publikácia vychádza na základe bádania v lučeneckom archíve. Jej cieľom bolo okrem iného uctiť si pamiatku zosnulých obetí holokaustu, s čím je spojené aj autorkino zameranie sa na protižidovské zákony, ktoré sa dostali v Lučenci do platnosti. Pri hľadaní informácií som taktiež pracovala s článkami, ktoré sa zaoberali tematikou neologickej synagógy. Všeobecné definície, ktoré v práci uvádzam som čerpala zo slovníkov zameraných na judaizmus.¹³ Keďže sa oblasť môjho záujmu vzťahuje aj na obdobie, keď bol Lučenec súčasťou Maďarska, pri dopĺňaní informácií mi slúžila publikácia *Dějiny Maďarska*.¹⁴

Na tomto mieste je zároveň nutné uviesť obmedzenia, ktoré ma sprevádzali pri mojom výskume, nakoľko nedisponujem pokročilou znalosťou maďarského jazyka.

Pramene

Pramenná základňa, ktorú v bakalárskej práci využívam sa nachádza v štátnom archíve Banskej Bystrici- pobočka archív Lučenec. Pracovala som s niekoľkými fondami akými boli Policajný komisariát v Lučenci (1923-1938), Mestský úrad Lučenec II. (1938-1945), ktoré mi poskytli pohľad na prípadné problémy, ktoré židovská náboženská obec v Lučenci prekonávala. Veľmi dôležitou súčasťou bol taktiež fond Zbierky regionálnych novín (1850-1948), ktoré v priebehu sledovaného obdobia vychádzali, predovšetkým som čerpala z maďarsky písaného týždenníku *Losonci Hírlap*, pretože tento týždenník venoval židovstvu najväčšiu pozornosť na rozdiel

¹¹ ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016.

¹² SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Lučenec 2014.

¹³ RUNES, D. Dagobert: *Slovník judaizmu*. Bratislava 1992. PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: *Slovník. Judaismus. Křesťanství. Islám*. Praha 1994.

¹⁴ KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*. Praha 2002.

napríklad od slovenského Národného Týždenníku či Novohradského Hlasu. Na základe skúmania miestnej tlače som sa pokúsila sformovať atmosféru, ktorá v Lučenci medzi obyvateľmi vládla, popisom udalostí zhodnotiť ako bola vnímaná židovská komunita či akú rolu v spoločnosti zohrávala. Zatiaľ čo maďarská tlač mi poskytla informácie zväčša o pozitívnom pohľade na židovskú komunitu až do tridsiatych rokov 20. storočia, (našla som v nej obširne informácie o slávnostiach, charitatívnych večierkoch a iných), v závere tridsiatych a v priebehu štyridsiatych rokov mi bola tlač prínosná v prijímaní protižidovských opatrení. Slovensky písané časopisy pre mňa boli ukazovateľom toho, ako bola vnímaná židovská komunita na základe národnostného vymedzenia.¹⁵ V rámci rozboru využitých prameňov je tiež dôležité uviesť nedostatky, ktoré vznikli absenciou pre mňa relevantných informácií. Pri vyhľadávaní som sa stretla s odmietavým postojom voči zverejňovaniu úradných spisov židovskej náboženskej obce, preto som sa túto prázdnu medzeru snažila vyplniť buď samotnou literatúrou, poprípade už spomínanou zbierkou regionálnych novín. V práci som využila aj prameň v podobe publikácií z obdobia počiatku 20. storočia, ktoré mi poslúžili ako interpretácia.

¹⁵ Nakoľko bola židom na novovzniknutom území Československa priznaná možnosť prihlásiť sa k židovskej národnosti.

1. Lučenec medzi rokmi 1918- 1945

1.1. Lučenec ako centrum Novohradu

Mesto Lučenec je geograficky situované do strednej časti južného Slovenska pri hraniciach s Maďarskom. Mesto bolo založené na sútoku potoka Krivánskeho a Tuhárskeho, obklopené Lučenskou kotlinou. Až do roku 1892 zaberol pomerne malé územie, následkom pripojenia si okolitých oblastí Lučenec- Tuhár ako aj pustatinu Fabianku sa jeho rozloha rozrástla. Následkom zániku Rakúsko- Uhorska sa Lučenec stal sídlom župy Novohradskej, až pokým župné zriadenie nebolo zrušené. V roku 1918 sa Novohrad rozdelil medzi Československo a Maďarsko. Na našej strane župa existovala ešte do roku 1923, kedy bola včlenená do Zvolenskej veľžupy. Štatút obce získal Lučenec v roku 1922 po zrušení mestského magistrátu. Územie Novohradu¹⁶ bolo pôvodne rozdelené na tri okresy, a to lučenecký, modrokameňský a haličský. V roku 1923 však došlo k úprave, kedy haličský okres zanikol a jeho územie sa rozdelilo medzi lučenecký, ktorému pripadla južná a juhovýchodná časť a okres modrokameňský, ktorý sa rozšíril o severnú časť zaniknutého okresu haličského.¹⁷ K zmenám došlo v roku 1938 v súvislosti s Viedenskou arbitrážou a rozpadom Československa, kedy horthyovské Maďarsko obsadilo časť územia terajšieho okresu Lučenec a južná časť slovenského Novohradu sa stala súčasťou Maďarska. Územné členenie regiónu a taktiež okresné zriadenie bolo obnovené rokom 1945, kedy sa navrátilo do stavu z roku 1938. V roku 1945 Československo zaviedlo krajské zriadenie, región sa zaradil do Banskobystrického- Stredoslovenského kraja. Neskôr, roku 1951, boli vytvorené okresy- menovite Fiľakovo, Poltár, Lučenec a Modrý Kameň- ktoré však boli 1960 zrušené a nahradené jedným okresom Lučenec, pod ktorý patrilo celkom 154 obcí.¹⁸

1.2. Politický vývoj v Lučenci

Potom ako bola prvá svetová vojna ukončená, požiadala Hornonovohradská Slovenská národná rada o pripojenie Horného Novohradu (a teda aj Lučenca) k Československu. Do Lučenca však v máji roku 1919 vtrhli boľševici z Maďarskej červenej armády a došlo k nastoleniu Maďarskej, neskôr tiež Slovenskej republiky rád. Maďarské vojská sa podarilo z územia

¹⁶ Južná hranica Novohradu tvorila štátnu hranicu so susedným štátom maďarským.

¹⁷ Toto rozdelenie Novohradu na dve časti ostalo v platnosti počas obdobia tzv. krajinského zriadenia medzi rokmi 1928-1938.

¹⁸ DRENKO, Jozef: Rodným krajom Novohradu. Lučenec 1992, s. 4-7.

Lučenca vytlačiť československej armáde v júni 1919. Po podpísaní Trianonskej zmluvy,¹⁹ ktorá riešila hranice maďarského štátu ako jedného z nástupníckych štátov po rozpade Rakúsko-Uhorskej dualistickej monarchie sa definitívne rozhodlo o pričlenení územia Lučenca k Československu.

Politická situácia sa však v priebehu tridsiatych rokov 20. storočia výrazne menila, čo do značnej miery ovplyvnilo ďalší vývoj Lučenca situovaného v južnej časti vtedajšej časti Slovenska. Po podpísaní Mníchovskej dohody²⁰ dostali Slováci šancu vynútiť si autonómiu, ktorá bola ich dlhoročným prianím. Požiadavka autonómie Slovenska bola pražskou vládou prijatá nasledujúceho dňa, tzn. 7. októbra, kedy bola vymenovaná krajinská autonómna vláda, do čela ktorej sa dostal Jozef Tiso.²¹ Tým došlo k premene Československa, z ktorého sa stala federatívne usporiadaná Česko-slovenská republika. Historické udalosti nabrali na jeseň 1938 rýchly spád. Horthyovské Maďarsko bolo s podporou nacistického Nemecka úspešné v revízii Trianonu a postupne získavalo územia na účet okolitých štátov.²² Vyhranenú situáciu, ktorá v Československu vznikla využilo Maďarsko, ktoré si k obrazu riešenia Mníchovskej dohody začalo nárokovať pričlenenie územia južného Slovenska, na ktorom v tom čase žilo približne 800 000 obyvateľov.²³ Po neúspešných rokovaniach medzi predstaviteľmi česko-slovenskej a maďarskej strany Adolf Hitler uplatnil „mníchovský princíp“ a rozhodol v prospech Maďarska. Tým sa územie vtedajšieho Slovenska zmenšilo takzvanou Viedenskou arbitrážou zo dňa 2. novembra 1938 o 1/5 územnej plochy.

Nová hraničná línia prechádzala mestami Senec- Galanta- Nové Zámky- Levice- Komárno- Lučenec- Rimavská Sobota- Rožňava a Košice. Lučenec bol týmto pričlenený so štatútom župného mesta k Maďarskému kráľovstvu, jeho nový oficiálny názov získal maďarskú podobu Losonc. Mesto bolo oslobodené až 14. januára 1945. Staré hranice boli obnovené dňa 20. januára 1945, kedy Viedenská arbitráž stratila svoju platnosť.

¹⁹ K aktu došlo dňa 4. júna 1920 v paláci Veľký Trianon vo Versailles, Francúzsku.

²⁰ Zo dňa 30. septembra 1938, na základe ktorej došlo k odštiepeniu územia Sudet, dovtedy prislúchajúcim k Československu.

²¹ Oficiálny názov územia znel Slovenská krajina.

²² NIŽŇANSKÝ, Eduard: Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov 1999, s. 217-223.

²³ Z nich okolo 250 000 bolo slovenskej národnosti.

1.3. Národnostné rozvrstvenie obyvateľov

V období 1. Československej republiky vykazovalo sčítanie ľudu podľa národnostného zloženia obyvateľov mesta Lučenec z rokov 1919 až 69% zastúpenie československých občanov, pričom maďarská národnosť je zastúpená iba 27%. Po sčítaní z roku 1930 nastáva pokles československých občanov o 13%, zatiaľ čo úbytok maďarskej národnosti sa znížil v priemere len o 2%. Najväčšiu zmenu prinieslo obdobie Viedenskej arbitráže v novembri 1938, kedy množstvo nemaďarských obyvateľov Lučenec opustilo a naopak, veľký počet maďarských občanov sa do tohto mesta prisťahoval. Záznamy z roku 1938 teda vykazujú z celkového počtu iba 17% jedincov československej národnosti, na úkor maďarskej, ktorá sa vyšplhala na takmer 80% celkového počtu obyvateľov Lučenca.²⁴ Záznamy o zastúpení židovského obyvateľstva chýbajú z dôvodu, že sa často neprihlásili k svojej národnosti, naopak inklinovali k nahláseniu národnosti maďarskej, s ktorou sa za existencie Rakúsko-Uhorska viac menej stotožnili.

Tabuľka č. 1 Národnostné zloženie obyvateľov mesta Lučenec²⁵

Roky	Počet obyv.	Československá	Maďarská	Nemecká	Židovská	Iná
1919	16467	11 410	4 528	203	-	326
1930	15459	8 725	4 007	889	870	968
1938	12467	2 209	9 890	228	-	140

1.4. Konfesionálne rozvrstvenie obyvateľov mesta Lučenec

Najväčšie zastúpenie z hľadiska konfesionálneho zastávali vyznávači rímskokatolíckeho náboženstva- štatistika vykazuje 70% z celkového zastúpenia v roku 1919, pričom v nasledujúcich sčítaniach sa toto číslo znížilo v priemere o 8%. Druhou najčastejšie uvádzanou konfesiou boli evanjelici augsburského vyznania- kým v roku 1919 dosahoval celkovo 13%, v rokoch 1930 a 1938 sa počet zvýšil na v priemere 18%. Príslušníci židovského vierovyznania

²⁴ ŠABB-PLC, fond Miestny úrad Lučenec II. (ďalej len MÚ- L II.): sign. 1/1941, spisy, s. 18.

²⁵ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 51.

sa počtom približovali evanjelikom, v roku 1919 bolo ich zastúpenie 12%, v nasledujúcich sčítaniach sa počet zvýšil na 14%, v roku 1938 na 16%.

Tabuľka č. 2 Konfesionálna štruktúra obyvateľov mesta Lučenec²⁶

Roky	Počet obyv.	R.-k. ²⁷	Ev. A. v. ²⁸	židia	Ref. ²⁹	G.-k. ³⁰	Iné vyznanie	Bez vyznania
1919	16 467	11 536	2 219	2 087	529	56	40	-
1930	15459	9 250	2 789	2 278	437	-	397	308
1938	12467	7 260	2 403	2 099	559	46	81	19

2. Židovská komunita v Lučenci

2.1. Pojem žid

Termín „Žid“ sa odvodzuje od jedného z kmeňov Izraelitov- Júda. V slovenskom jazyku sa rozlišuje pojem „Žid“, ktorý je definovaný ako príslušník určitého národa, etnika a pojem „žid“, ktorý predstavuje vymedzenie židov z hľadiska konfesionálneho. Pojem bol ustanovený v Norimbergu v roku 1935. Do legislatívy Slovenskej republiky ako aj Maďarska sa zaviedol vplyvom nacistického Nemecka.

2.2. Židovská náboženská obec

Základným organizačným rámcom na každom mieste, kde sa Židia usadzovali, bola židovská náboženská obec. Židovská náboženská obec je definovaná ako autonómna verejnoprávna korporácia, ktorá je skonštituovaná na základe prijatých štatútov. Sú do nej zoskupení všetci Židia, ktorí sídlia na jednom mieste, okrem nich to môžu byť aj jednotlivci zo susedných lokalít, v ktorých neboli vytvorené vhodné podmienky na utvorenie samostatnej židovskej obce. Podmienkou pre zlúčenie Židov do organizovaného telesa ako je náboženská obec je v prvom

²⁶ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 51.

²⁷ Rímsko- katolícke vierovyznanie.

²⁸ Evanjelické ausburského vierovyznania.

²⁹ Reformované vierovyznanie/ Kalvíni.

³⁰ Grécko- katolícke vierovyznanie.

rade sociálna funkcia, ktorá sa realizuje na základe príslušnosti k rovnakému spoločenstvu a viere, ktoré zblížujú jedincov navzájom a stmelujú ich do jedného celku.³¹

Židovská náboženská obec³² bola v meste Lučenec založená dňa 20. júla 1886. Jej ambíciou bolo zachovávať a zveľaďovať už jestvujúce alebo v budúcnosti vytvorené náboženské, kultúrne, obradné či dobročinné inštitúcie. Predsedom sa stal Viliam Sternlicht, notárom Jozef Domber.³³

2.3. Rozčlenenie židovských náboženských obcí

Drvivá väčšina- asi 2/3 z počtu náboženských obcí a 75% z počtu židovského obyvateľstva, sa hlásila k ortodoxnému smeru. Tretia sa delila na kongresové- neologické obce a na komunity, ktoré trvali na pôvodnom stave a preto sa nazývali „status quo“. Tieto obce sa nepridružili ani k jednému z organizačných rámcov, lebo v tom videli akt rozbíjania jednoty židovstva. Zložitá situácia nastala vo väčších mestách s rozmanitým židovským obyvateľstvom. V týchto prípadoch sa rozhodovalo podľa majority členov, ku ktorému smeru bude pôvodná obec prináležať. Bežným javom bolo, že prívrženci menšiny si založili novú obec. V dôsledku toho v rade miest na Slovensku existovali dve židovské náboženské obce: ortodoxná a neologická.³⁴

2.4. Spory v lučenskom židovstve

K rovnakej situácii došlo aj v rámci židovskej komunity v Lučenci. Kongresom uskutočneným v Budapešti³⁵ sa židovstvo v Lučenci rozdelilo najskôr na 3 časti, a to na takzvanú kongresovú (neologickú), ortodoxnú a statusquo. V židovskej komunite Lučenca sa však nezhody medzi konzervatívnymi na jednej strane a liberálnymi predstaviteľmi na strane druhej ukazovali už o čosi skôr. V roku 1858 nastala zmena vo vykonávaní funkcie rabína, kedy liberálne zmýšľajúceho H.M. Goldziehera nahradil Jakub Singer, známy svojim konzervatívnym ladením.³⁶ Spor vyvrcholil pri odovzdávaní novopostavenej synagógy z roku 1863, kedy bol príhovor rabína z Putnoku uvedený v maďarskom jazyku. „*Žiaľbohu, že táto stavba kostola pre*

³¹ TÓTH, Dezider a kol.: Tragédia slovenských Židov. Banská Bystrica 1992, s. 8.

³² Losonczi Izraelita Hitközség.

³³ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 38.

³⁴ TÓTH, Dezider a kol.: Tragédia slovenských Židov. Banská Bystrica 1992, s. 12.

³⁵ Uskutočnil sa v dňoch medzi 14.decembrom 1868 a 23. februárom 1869.

³⁶ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 18.

*dogmatický náhľad niekoľko disidentných členov spôsobila poručenie dosavád' panujúceho všeobecného pokoja.*³⁷

Z tohto dôvodu ortodoxne ladení židia odmietli synagógu navštevovať a bol to zároveň prelom, následkom ktorého svoje bohoslužby začali vykonávať v inej modlitebni. Ortodoxná časť lučenského židovstva si za rabína zvolila Jakuba Singera, zatiaľ čo neologickým bol menovaný Dr. Móric Diamant.³⁸

2.5. Ortodoxný (konzervatívny) prúd

Niekoľko členov sa rozhodlo pre smer ortodoxie, no ich osamostatnenie možné nebolo.³⁹ Aj napriek povoleniu založiť náboženský spolok to však nepripadalo do úvahy, nakoľko na financovanie nebol dostatok prostriedkov. Situácia sa zmenila až po vzraste počtu židovskej komunity a nemalú rolu zohrával aj vzrast hospodársky. K vzniku modlitebného spolku ortodoxnej židovskej náboženskej obce Lučenec- Tuhár s približne desiatimi členmi tak došlo v roku 1888.⁴⁰

Definitívna odľuka a sformovanie samostatnej ortodoxnej židovskej náboženskej obci nastalo s povolením Československej vlády v roku 1920. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave jeho stanovky schválil 29. decembra 1922. Táto situácia mohla negatívne ovplyvniť výšku dôchodku náboženskej obce, avšak v tom období už bol Lučenec centrom priemyslu ako aj obchodu vo svojom okolí a preto sem prichádzalo množstvo ďalších židovských obyvateľov. Ortodoxné židovské obyvateľstvo vychádzalo zo starých tradícií a do určitej miery bolo uzatvorené pred vplyvom okolia. Jej predsedom sa stal Dr. Ľudovít Rosenberg, neskôr Samuel Klein. V roku 1920 mala asi 250 členov, 71 hláv rodiny platiacich cirkevnú daň. Jej ročný rozpočet bol 55 tisíc Kčs. V roku 1930 si postavila synagógu s pôdorysom 24x 13m, mala predsieň, svätyňu, nad vchodom zimnú modlitebňu, zasadaciu sieň a miestnosť pre rabína.⁴¹

„Orthodoxná židovská náboženská obec v Lučenci, ktorá zriadená bola po prevrate, minulú nedeľu odovzdávala svojmu účelu novo vystavenú synagógu. Slávnosti zúčastnilo sa veľmi

³⁷ ŠABB- PLC, fond ZRN: Stručná politická história Novohradu. Izraelitská náboženská obec. Národný týždenník II., 1930, č.32, 12.9., s.8.

³⁸ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 19.

³⁹ Dôvodom bolo nariadenie Ministerstva cirkví a školstva č. 1191 prijaté v roku 1868, podľa ktorého sa mohli združovať iba do náboženských spolkov.

⁴⁰ ŠABB- PLC, fond Zbierka plagátov a letákov, sign.: 34/ 1889, Výročná správa predstavenstva Židovskej náboženskej obce Lučenec a Lučenec- Tuhár za rok 1888, s. 1.

⁴¹ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 54.

*mnoho obecnstva, úrady a mnoho rabinov so Slovenska. Slávnosť zahájená bola národnými hymnami, čo mocne pôsobilo na prítomných. Večer bol banket v Obchodnom gremiu.*⁴² Zriadený bol aj Rabinát židovskej ortodoxnej náboženskej obce Za rabína bol zvolený Hillel Unsdorfer. V roku 1933 mala ortodoxná náboženská obec asi 375 členov. Ich počet sa zvýšil najmä o prisťahovalcov z iných lokalít.

2.6. Reformovaný prúd

Židovské obce neologického smeru vtedajšej predvojnovovej časti Slovenska boli z veľkej časti sústredené na území etnického Maďarska, pričom boli často späté s židovstvom maďarským, nachádzame tiež známky zakorenenia v maďarskej kultúre a čiastočné stotožnenie sa s maďarskou národnosťou. Geopolitické zmeny a odluka od duchovných centier zapríčinili neologickej pospolitosti na Slovensku zložité organizačné a existenčné problémy. Na prelome rokov 1918/ 1919, kedy zaniklo Rakúsko- Uhorsko a vytvorili sa nástupnícke štáty, medzi nimi aj Československo, sa rovnako židovské náboženské obce od Budapešti odčlenili a boli pričlenené k novému štátnemu zriadeniu. Následkom vyššie uvedených rozporov vznikli dve samostatné centrá- „Lučenská autonómna ortodoxná náboženská obec“ v roku 1920 a „Status quo ante židovská obec neologického serovania,“ neskôr „Jesurum Losonci izraelitaanyaköszég“ („Jesurum Lučenská židovská matkocirkev“). Po neúspešnom pokuse založenia celoštátnej židovskej organizácie sa neologická obec rozhodla pripojiť a zjednotiť so zväzom „status quo“⁴³ a v roku 1926 došlo k založeniu Zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku- Ješurun.⁴⁴ Vstup židovskej náboženskej obce v Lučenci do tohto zväzu je datovaný do roku 1928.

3. Zázemie židovskej komunity v Lučenci

3.1. Kultúrne zázemie

Židovská komunita si v Lučenci vybudovala stabilné kultúrne zázemie. Názorným príkladom ostáva samotná spolková činnosť, ktorú vo veľkej miere komunita rozvíjala. Išlo nie len

⁴² ŠABB-PLC, fond ZRN: Otvorenie synagógy. Národný týždenník II., 1930, roč.2, 5.9., s.3.

⁴³ V tomto bolo organizovaných 31 náboženských obcí.

⁴⁴ V rámci neho sa spojilo 60 náboženských obcí liberálneho smeru.

o spolky dobročinné, ale tak isto vzdelávacie. Ich poslaním bolo venovať pozornosť a starostlivosť chorým, ako aj nemajetným, modlenie sa za zomrelých, či pestovanie tradícií.⁴⁵ V neposlednom rade sa v medzivojnovom období vytvoril aj spolok zameraný na športové aktivity.⁴⁶ Práve spolková činnosť môže slúžiť ako jeden z ukazovateľov, do akej miery boli židia žijúci v Lučenci s týmto mestom spätí.

3.1.1. Spolková činnosť

Najstarším spolkom, ktorý v rámci židovskej náboženskej obci v Lučenci vznikol bol Lučenský židovský ženský spolok, založený 11. októbra 1877 na podnet Johanny Wohlovej, rodenej Streisingerovej.⁴⁷ Jeho cieľom bolo podporovať chudobné, ovdovelé, invalidné ženy. Členky tohto spolku usporadúvali počas jeho existencie množstvo dobročinných tanečných zábav, či plesov, z ktorých peňažný zisk venovali na charitatívne ciele.

Nemenej významným kultúrnym zázemím bol taktiež Lučenský židovský svätý spolok CHEVRA KADIŠA, založený dňom 6. decembrom 1891, ktorý bol dobročinným oddelením židovskej náboženskej obce.⁴⁸ Účelom vzniku bola pomoc chudobným, chorým ako aj náboženská útecha pre umierajúcich. Medzi dôležité udalosti v pôsobnosti tohto spolku patrilo otvorenie modlitebne a sídelného domu v novom židovskom cintoríne 21. júna 1909. Existencia spolku bola ukončená v júli 1944 na základe nariadenia maďarského kráľovského ministerstva vnútra pod číslom 179.567/1944. VII.b.

Dôležitú rolu zohrával taktiež spolok Talmud Tóra, ktorého cieľ bol vychovávať mládež v duchu Tóry. Žiakom taktiež poskytoval okrem školských pomôcok aj stravu a peniaze. Stanovy boli schválené ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska dňa 29. decembra 1922.

3.1.2. Cintoríny

Židovská obec kládla veľký dôraz na starostlivosť o chorých a zomrelých, ako bolo možno visieť v spolkovej činnosti. V Lučenci sa starý židovský cintorín nachádzal pravdepodobne už okolo roku 1823, pričom patrila medzi jediný kultový objekt, ktorý židovská náboženská obec, ktorá sa v Lučenci usadila, vlastnila. Žiadosť o nový židovský cintorín bola podaná v roku

⁴⁵ SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Lučenec 2014, s. 37.

⁴⁶ V Lučenci existoval aj spolok MAKKABI- športový a kultúrny spolok, ktorý vznikol v tridsiatych rokoch 20. storočia. Židovskí športovci z Lučenca sa dokonca zúčastnili II. Svetových hier Makkabi v Banskej Bystrici vo februári 1936. DRENKO, Jozef: *Kronika Lučenca*. [1918-1938]. Lučenec 1992, s. 82.

⁴⁷ Úradne bol spolok založený dňa 29. júla 1880 po schválení stanov uhorským ministerstvom vnútra.

⁴⁸ Predchodcom spolku bol židovský Lučenský a Tuhársky opatrovateľský a pohrebný spolok, ktorého stanov boli schválené 26. januára 1880.

1871, kedy obec žiadala pridelenie pozemku, ktorý by slúžil pohrebným zvykom. Žiadosti mestské zastupiteľstvo vyhovel, pričom tento pozemok v roku 1900 zásluhou spolku CHEVRA KADIŠA rozšírili a vysadili okrasnými stromami. Neologický cintorín sa vyznačoval tým, že muži a ženy už neboli pochovávaní oddelene. Nápisy na pomníkoch boli vyhotovené v jazykoch hebrejskom, nemeckom, maďarskom a slovenskom. Na tomto cintoríne sú pochované za kamenným múrom z roku 1901 mnohé významné osobnosti židovskej obce v Lučenci.⁴⁹

3.1.3. Židovská škola

Vzdelanie zohráva v židovskom živote dôležitú rolu. V prvej polovici 19. storočia mali lučenský židia len súkromné ľudové školy. Tieto dostávali podporu od židovskej náboženskej obce. Úsilie o vlastnú vzdelávaciu inštitúciu prinieslo svoje plody v roku 1864, kedy sa podarilo založiť trojdielnu ľudovú školu s tromi vyučujúcimi, ktorými boli Tóbias Maler, Samuel Sidon, Samuel Hoffmann.⁵⁰ Ručné práce vyučovala manželka Samuela Hoffmanna. Funkciu riaditeľa vykonával Tobáš Maler. Túto školu dokázala náboženská obec financovať len s veľkými ťažkosťami. Približne 2000 forintov bol v priemere rozpočítaný výdavok na školu, tá nakoniec zanikla o osem rokov neskôr, pričom príčinou uzatvorenia bola mimo iné taktiež skutočnosť, že si židovská obec bola nútená vziať pôžičku- peniaze investovala na výstavbu nového židovského chrámu, pretože starý bol v revolučnom roku 1848 vypálený cárskym vojskom.⁵¹ Aby nedošlo k prerušeniu vzdelávania židovských detí, v rozmedzí rokov 1873-1878 Anton Freudenberg zabezpečoval prevádzku súkromnej ekumenickej školy. Predstavitelia náboženských obcí však prišli k názoru, že sa škola nedostatočne venovala vyučovaniu daného náboženstva a nakoľko sa židovská obec rozrastala čo do počtu členov, zvyšoval sa paralelne taktiež kapitál židovskej obce, čo umožnilo vystavanie novej väčšej školskej budovy v susedstve neologickej synagógy.

Táto štvortriedna elementárna škola Židovskej náboženskej obce v Lučenci bola do užívania odovzdaná 1. októbra 1881. Do školy sa mohlo prihlásiť každé dieťa vo veku od 6 do 12 rokov bez rozdielu vierovyznania.⁵² Žiakom nemajetných rodičov bola poskytovaná charitatívna

⁴⁹ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 21-26.

⁵⁰ Krajinská miestodržiteľská rada ju pod číslom 80.329 schválila podľa základných pravidiel Schulstiftingsurkunde.

⁵¹ ADAMOVIČ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. Synagóga v premenách času. Lučenec 2016, s. 56.

⁵² Prihlásenie sa do vyšších ročníkov bolo však obmedzené len pre tých žiakov, ktorí predtým navštevovali verejnú školu.

pomoc v podobe šatstva od židovského ženského spolku.⁵³ Po roku 1918 aj naďalej ostala v Lučenci židovská elementárna škola s vyučovacím jazykom maďarským s pôsobnosťou pre celý okres. V medzivojnovom období začal postupne počet žiakov tejto školy ubúdať na úkor hlásenia sa židovských detí do slovenskej štátnej školy. Rodičia žiakov považovali za prirodzené naučiť svoje deti slovenský jazyk, ktorý budú využívať v obchodníckej či remeselníckej činnosti po vyštudovaní. Reakciou na tento stav bolo zavedenie slovenského jazyka na tejto škole v písanej ako aj hovorenej forme z roku 1932. Znižovaniu počtu žiakov však ani touto zmenou nedokázali zabrániť. Kým v školskom roku 1900/1901 činil počet prihlásených detí 226, 1927/1928 počet klesol na 159, o desaťročie neskôr školu navštevovalo 107 žiakov. Zatvorenie školy nastalo v apríli roku 1944 z dôvodu rasového prenasledovania židov.⁵⁴

Čo sa týka nadväzujúceho štúdia, vyššie vzdelanie dosahovali židovskí žiaci návštevou učiteľského ústavu poprípade štátneho gymnázia, pretože židovské stredné školy založené neboli.

3.2. Hospodárske zázemie

3.2.1. Obchodníctvo a priemysel

Význam židovskej komunity narastal súmerne s rozvojom obchodu a priemyslu v Lučenci, v ktorom od roku 1854 dochádzalo k priemyselňovaniu.⁵⁵ Od druhej polovice 19. storočia vznikali na území mesta významné továrne, mimo iné napríklad Sternlicht a spol.⁵⁶, ktorá bola prvou továrňou na výrobu samostatného riadu. Svoju činnosť započala ku dňu 1. januára 1885. Kým na počiatku výroby bolo v továrni zamestnaných okolo 30 robotníkov,⁵⁷ po vzostupe záujmu o nový dizajn výrobkov, ako napríklad hrncov, umývadiel a iných, táto továreň poskytovala prácu 700 až 800 zamestnancom. Po vypuknutí prvej svetovej vojny bola výroba sústredená najmä na kotly, šálky a rôzne vojenské nádoby. V dvadsiatych rokoch 20. storočia však vplyvom svetovej hospodárskej krízy táto smaltovňa postupne výrobu znižovala,

⁵³ PACSÉRI, Károly: Nógrád vármegye népoktatásának története. Balassa Gyarmat 1900, s. 167.

⁵⁴ ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. Synagoga v premenách času. Lučenec 2016, s. 58-59.

⁵⁵ SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Súkromné vydanie, Lučenec 2014. s. 41.

⁵⁶ Oficiálny celý názov znel „Sternlicht a spol., prvá uhorská smaltovacia továreň na plech a železné nádoby“.

⁵⁷ ŠABB-PLC, fond ZRN: Elzö hazai, vas- és bádog- edények zománzozógyára. Losoncz és vidéke VI., 1885, č.4, 25.1., s.2.

nakolko k nej chýbali suroviny ako aj investície. Továreň bola definitívne zatvorená v roku 1928.

V roku 1905 bola v Lučenci založená taktiež Továreň na výrobu poľnohospodárskych strojov.⁵⁸ Slúžila na výrobu sejacích strojov, sít, pluhov, rezačiek a rôznych ďalších strojov. Továreň sa dostávala postupne do povedomia, ku príkladu sa zachoval článok z regionálneho časopisu Losonczi ujság,⁵⁹ ktorý vypovedá o výstave v neste Kolozsvár, na ktorej výrobky tejto firmy obsadili hneď 1. miesto. Iným dokladom o úspešnosti výroby bol export do Ruska, Francúzska, Švédska a iných krajín.⁶⁰ V roku 1911 došlo k zmene štatútu továrne na „Lučenská továreň na výrobu poľnohospodárskych strojov s.r.o.“, so základným imaním 1 000 000 korún. V priebehu prvej svetovej vojny zamestnávala továreň 1400 robotníkov. Ani tento výrobný podnik však neobišiel bez ujmy spôsobenej rušením priemyselných podnikov po vzniku Československej republiky, ďalšou prekážkou bola hospodárska kríza, kedy sa začali stupňovať demonštrácie robotníkov. Továreň bola zatvorená v roku 1930.

Okrem vyššie spomenutých patrili medzi významné taktiež Liehovary Herczoga a Kohna, založené v roku 1891, aj ďalší liehovar pod názvom Prvá lučenská parná továreň na výrobu rumu a likérov založená v roku 1910.⁶¹ Židia boli taktiež vlastníkami lučeneckých tlačiarň,⁶² hotelov⁶³, reštaurácií⁶⁴ a mnohých ďalších podnikov či služieb, ktoré na tomto mieste nie je možné všetky vymenovať, nakolko to nie je predmetom hlavného záujmu. Pozornosť si však na záver zaslúži vyjadrenie dobového publicistu, verejného činiteľa a profesora Štátneho učiteľského ústavu v Lučenci Vladimíra Polívku, ktorý uvádza, že: „Židia sú nesporne významným činiteľom obchodným; majú takmer všetok obchod v rukách a v priemysle im patrí tiež veľmi značný podiel. Otázka židovská nedá sa odbaviť niekoľkými prázdnyimi heslami, ale niečím kladným! Treba sa mnohému učiť od Židov v záujme zdravej konkurencie.“⁶⁵

⁵⁸ Od roku 1906 niesla názov „Prvá lučenská továreň na výrobu poľnohospodárskych strojov inžinieri Basch a Tarján Lučenec“.

⁵⁹ ŠABB- PLC, fond ZRN: . Melléklet. Losonczi ujság I., 1906, č. 38, 13.9., s. 3.

⁶⁰ ŠABB-PLC, fond ZRN: Francia gazdák Losoncon. Losonc és vidéke XXXI., 1910, č. 2, 9.1., s. 3.

⁶¹ Na prelome 19. a 20. storočia bolo liehovarníctvo oblasťou, ktorá patrila výlučne židom.

⁶² Menovite Tlačiareň Zoltána Bicskeiho založená v roku 1906 a Tlačiareň Štefana Engela z roku 1910, ktoré svoju činnosť ukončili až v roku 1944 napriek platným židovským zákonom.

⁶³ Pre príklad Uhorský kráľovský hotel, Železničný hotel, Hotel Hungária.

⁶⁴ Veľmi známou bola kaviareň „Corzo“, ale aj „Szűsz“.

⁶⁵ POLÍVKA, Vladimír: *Lučenec a kraj Novohradský*. Lučenec 1928, s. 115.

4. Neologická synagóga v Lučenci

4.1. Synagóga

Slovo je odvodené z gréckeho *synagogé* (*viest' k sebe*)⁶⁶, ktoré sa tiež prekladá ako zhromaždenie. Táto židovská modlitebňa je objekt, ktorý slúži na konanie židovských náboženských zhromaždení, okrem iného ale taktiež na uskutočňovanie spoločenských stretnutí či náboženského štúdia.⁶⁷ Zhromaždenie zahŕňa spev, modlitby, čítanie a výklad Písma. Orientácia synagógy je smerom na východ, respektíve smerom k Jeruzalemu.

Delí sa na modlitebný priestor (hlavná svätyňa) a menšie priestory na štúdium, ktoré sa nazývajú *bejt midraš* (Dom výuky). Niektoré synagógy majú bočnú tribúnu pre ženy. V zvláštnej schránke sa uchováva zvitok Tóry, je krytý chrámovou oponou, v jeho blízkosti svieti večné svetlo. Budovu zdobí menora (sedemramenný svietnik). Uprostred synagógy je vyvýšené miesto (almemor) s čitateľským pultom (šulchan) pre predčítanie tóry.

Pokiaľ nie je v stavbe prítomná tóra a nevykonávajú sa v nej náboženské úkony, nie je už posvätným miestom. Výstavba, hierarchické usporiadanie, vybavenie, je prísne tradičné a predpísané náboženským zákonom Halachou.⁶⁸

4.2. Neologická synagóga postavená v roku 1863

Už v 20. rokoch 19. storočia bola postavená na Tuhárskom námestí židovská modlitebňa. Tá však padla za obeť cárskej armáde, ktorá tadiaľto v revolučných rokoch 1848/ 1849 prechádzala. Predstavitelia židovskej náboženskej obce si z dôvodu finančných problémov nemohli dovoliť stavbu nového chrámu, preto boli nútení zriadiť si modlitebňu v súkromnom

⁶⁶ RUNES, D. Dagobert: Slovník judaizmu. Bratislava 1992, s. 160.

⁶⁷ PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: Slovník. Judaismus. Křesťanství. Islám. Praha 1994, s. 101.

⁶⁸ Dostupné na: <http://www.lukus.sk/synagoga/historia/> [Stiahnuté: apríl 2018].

dome. Ani v tomto prípade sa to však nezaobišlo bez komplikácií, nakoľko museli vyberať daň aj od židov pôsobiacich vo Fil'akove a Strehovej.⁶⁹

Po zriadení provizórnej modlitebne sa však následkom zväčšujúceho počtu židovskej komunity začali zaoberať otázkou stavby zodpovedajúceho kostola. Keď v roku 1860 počet židovských rodín dosiahol číslo 100, snaha o vybudovanie reprezentatívnej synagógy dosiahla svoj cieľ. Pôvodný chrám bol postavený v roku 1863 pod dohľadom vtedajšieho predsedu židovskej náboženskej obce Alberta Schmiedla. Synagóga bola vystavaná v maurskom štýle na dnešnej Adyho ulici v Lučenci. Na budove boli dominantné štyri veže týčiace sa do neba. Potrebné náklady na výstavbu činili 23 000 zlatých toliarov, z čoho bola časť získaná z predaja miest na sedenie.⁷⁰ Náboženská obec si musela na zastrešenie nákladov vziať pôžičku.

4.3. Neologická synagóga postavená v roku 1925

4.3.2. Finančné zázemie židovskej náboženskej obce v Lučenci

O finančných nákladoch na vystavanie novej neologickej synagógy sa dozvedáme z regionálneho časopisu Losonci Hírlap: „*Stavebné náklady boli zhruba 1,5 miliónov korún. Na túto sumu sa poskladali členovia lučeneckej židovskej obce dajúc tak príklad aj iným vierovyznaniam na prinesenie obetí.*“⁷¹ Otvára sa pred nami otázka, odkiaľ náboženská obec potrebné peniaze na realizáciu vzala. Odpoveď poskytli údaje o vývoji hospodárstva v meste Lučenec. Pri výbere povolania židovská komunita uprednostňovala obchod a peňažníctvo. Už na prelome miléníí bolo hospodárstvo v Lučenci ovládané židovskou komunitou. Toto tvrdenie je podložené skutočnosťou, že dane platili vo väčšine práve židovskí obyvatelia. Ako príklad nám môže poslúžiť rok 1912, kedy z celkom 37 daňovníkov bolo 25 židovských obyvateľov.⁷²

4.3.1. Dôvody stavby novej

Tabuľka č.3: Počet židovských obyvateľov Lučenca podľa vierovyznania

⁶⁹ ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. Synagóga v premenách času. Lučenec 2016. s. 22.

⁷⁰ ŠABB-PLC, fond ZRN: Templomból való kiüzés. Losonc és vidéke IX., 1888, č. 39, 23.9., s.2.

⁷¹ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci zsidó hitkozség nagy napja. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 35, 30.8, s.1.

⁷² ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. Synagóga v premenách času. Lučenec 2016, s. 25.

Rok	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1941
Počet	821	860	1578	1981	2135	2168	2278	1747

Pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa židovská náboženská obec v Lučenci radila medzi najväčšie a bola strediskom V. obvodu (Novohrad, Tekov, Zvolen, Hont).⁷³ Doložené informácie o náraste počtu židovských obyvateľov potvrdzujú skutočnosť, že v priebehu pol storočia už vtedajšia budova synagógy nebola úmernou v porovnaní s počtom veriacich. Kým v dobe vystavania pôvodnej budovy neologickej synagógy bol počet veriacich k nej prislúchajúci okolo 820 osôb, v 20. rokoch 20. storočia sa tento počet zvýšil na približne 2168. Túto skutočnosť máme podloženú aj v článku regionálneho časopisu Losonci Hírlap z 30. augusta 1925, ktorého autor uvádza, že „*V minulom roku, pri príležitosti 25. výročia činnosti rabína Dr. Bélu Vajdu, na slávnostnom zhromaždení židovskej obce, na návrh predsedu veriacej obce Dr. Oppenheimera, schválili zbúranie starého kostola a vybudovanie nového. Starý kostol bol už dávno malý na prijatie množstva veriacich.*“⁷⁴ Na tento účel zároveň židovská náboženská obec odložila v tom čase 100 000 korún.⁷⁵ Prvé myšlienky o vystavani nového židovského chrámu sú známe už z roku 1911. Tieto však boli prerušené, nakoľko v roku 1914 vypukla 1. svetová vojna. Po jej skončení sa prípravy na výstavbu mohli začať.

4.3.4. Leopold Baumhorn

*„Projektovaním kostola zhromaždenie poverilo staviteľa najväčšieho židovského kostola bývalej monarchie budapeštianskeho architekta Leopolda Baumhorna, ktorý navrhol aj svetoznámy segedínsky židovský kostol.“*⁷⁶

Lipót (Leopold) Baumhorn (*1860- †1932) bol absolventom technickej univerzity vo Viedni. Do povedomia vstúpil ako maďarský architekt, ale hlavne ako projektant veľkolepých secesných synagóg. Pracoval v najvýznamnejšej projekčnej kancelárii Pártos és Lechner v Budapešti. Jeho prvou stavbou bola synagóga v Ostrihome (1888), ďalej stavby v Cegléd, Gyöngyös, Novy Sad, Temešvár, Budapešť. Medzi rokmi 1883 až 1894 sa zaslúžil o naprojektovanie celkom 24 synagóg. Baumhorn ako staviteľ dokázal splniť rozličné požiadavky a nájsť strednú cestu medzi tými, ktorí trvali na náboženských

⁷³ ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. *Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016. s. 25.

⁷⁴ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci zsidó hitkozség nagy napja. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 35, 30.8, s.1.

⁷⁵ ŠABB- PLC, fond ZRN: Ötvenéves a zsidótemplom. Losonci Hírlap 25.10.1913. s. 2

⁷⁶ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci zsidó hitkozség nagy napja. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 35, 30.8., s. 1.

a architektonických tradíciách svojich predkov, zatiaľ čo iná časť židovskej komunity bola nadšená z nových umeleckých trendov. V období pred ukončením svojej tvorby prechádzal k striedmym formám, ktoré vychádzali z „národných štýlov.“⁷⁷

Dominantou jeho diela je synagóga v Szegede z roku 1903. „Podľa vzoru tejto budovy sa postavil aj lučenecký židovský kostol v zmenšenom prevedení.“⁷⁸ Na Slovensku možno jeho rukopis nájsť okrem lučeneckej synagógy, ktorá toho času patrila medzi najväčšie synagógy v Československu, aj v Nitre, či Liptovskom Mikuláši.

4.3.5. Stručný popis interiéru

Stavebné práce neologickej synagógy sa začali 31. marca 1924, pričom celková výstavba trvala necelých 18 mesiacov. V tom čase patrila medzi najväčšie synagógy na území Slovenska. Dokázala do seba poňať okolo 1 100 osôb (vrátane miest na státie). Jej autor sa pri projektovaní inšpiroval orientálnou a byzantskou architektúrou.⁷⁹ Interiér budovy bol rozčlenený na predsieň, galériu pre ženy, zimnú modlitebňu a tiež zahŕňala miestnosť učebnú aj poradnú. Synagóga nebola len chrámom, kde sa uskutočňovali náboženské úkony, slúžila taktiež ako študovňa, čítareň náboženskej obce, ale okrem iného sa tu konali spoločenské stretnutia. Pre vchod boli vybudované celkom tri dvojkridlové dvere, umiestnené na troch stranách.⁸⁰

Steny budovy tvorili tehly, sčasti betón i pieskovec. Výstavba kupol bola považovaná za obdivuhodný výkon, nakoľko boli zhotovené technológiou z odľahčeného železobetónu. Hlavná kupola dosahovala výšku 35,4 m a bola umiestnená na celkom štyroch stĺpoch, obklopená dvomi väčšími a 10 menšími kupolami. Z dôvodu nedostatku financií sa vnútorné ozdoby vystavali z nie tak drahých stavebných materiálov, mramor sa nachádzal iba okolo čítacieho pultu. V neologickej synagóge ženy a muži už sedeli spolu, rabín kázal v jazyku, ktorý bol poslucháčom najbližší a zrozumiteľný. Pri návšteve synagógy bola nevyhnutná prikrývka hlavy, ktorý je výrazom úcty k stvoriteľovi.

V kostole boli rozmiestnené aj pamätné tabule, ktoré sa zachovali do dnešného dňa: „*Tento kostol bol postavený na chválu Boha z darov miestnych veriacich počas pôsobenia rabína Dr.*

⁷⁷ Dostupné na <http://www.lukus.sk/synagoga/historia/>. [Stiahnuté apríl 2018].

⁷⁸ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci zsidó hitkozség nagy napja. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 35, 30.8., s. 1.

⁷⁹ ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. *Synagóga v premenách času. Lučenec 2016*, s. 95.

⁸⁰ ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. *Synagóga v premenách času. Lučenec 2016*, s. 93-94.

*Belu Vajdu, počas predsedu Dr. Františka Oppenheimera, počas podpredsedu Dr. Bartolomeja Reinfelda, stavební majstri, inžinieri Jakub Nagy a Alexander Weiner, podnikateľ, stavebný majster Alexander Schmidl 1925“.*⁸¹

Že bola synagóga spoločným dielom židovskej náboženskej obce nesvedčí len celková suma, ktorá bola na výstavbu nazbieraná z radov členov obce. Interiér bol totiž taktiež zariadený za pomoci darov miestnych veriacich. Jednalo sa o vnútorné zariadenie v podobe archy úmluvy, záclon, mramorového umývadla, večneho svetla, dvoch veľkých kandelábrov, mramorovej tabule na žehnanie a iných.⁸²

Regionálny lučenecký časopis túto veľkolepú stavbu opísal nasledovne: „Kupola jednej novej zázračnej budovy sa vyníma nad Lučencom. Väčšej, krajšej a dokonalejšej budovy teraz v Lučenci niet. Týmto najkrajším a najväčším palácom je dom Boží, kostol lučeneckých židov [...]“⁸³

4.3.6. Slávnosť otvorenia neologickej synagógy

Informácie ohľadom vysvätenia synagógy sa objavili v lučenskej tlači už pár dní pred aktom. „Lučenecké židovstvo stojí pred slávnostnou udalosťou. Storočná, históriou bohatá lučenská židovská obec ôsmeho budúci mesiac otvorí svoj tretí kostol, ktorý je toho času najväčšou a najkrajšou molitebňou Slovenska. Prípravné práce slávnostného otvorenia už prebiehajú...“⁸⁴ Že ide o výnimočnú udalosť sa autor v závere článku snažil dokázať informáciou o dôležitom host'ovi: „Zvláštny význam otváracieho ceremoniálu zvýši prítomnosť bývalého nozoámockého rabína Dr. Samuela Kleina, ktorý je teraz profesorom jeruzalemskej univerzity.“⁸⁵

Podrobne rozpísaný program vysvätenia nového židovského chrámu bol známy už začiatkom mesiaca september 1925.

⁸¹ V súčasnosti sú uložené v modlitebni nového židovského cintorína v Lučenci. Sú písané v maďarskom aj hebrejskom jazyku.

⁸² Informácie o týchto daroch poskytuje zachovaná pamätná tabuľa.

⁸³ ŠABB-PLC, fond ZRN: Az új zsidó templom felavatása. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 37, 13.9., s. 2.

⁸⁴ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci zsidó hitkozség nagy napja. Losonci Hírlap VIII, 1925, č. 35, 30.8. s.1.

⁸⁵ Tamže.

Slávnosť konaná dňa 8. septembra 1925 pozostávala zo 4 častí. Prvá časť sa odohrávala na mestskej radnici, kde sa o 3 hodine poobede zišlo slávnostné zhromaždenie neologickej židovskej náboženskej obce, kde boli prítomní mestskí ako aj župní poslanci. Zhromaždenie bolo otvorené predsedom náboženskej obce Dr. Františkom Oppenheimerom. Prítomný bol aj tajomník náboženskej obce Jozef Domber, ktorého úlohou bolo načrtnúť dejiny židovskej obce a výstavbu židovskej synagógy v Lučenci.

Dôležitú súčasť vysvätenia chrámu bolo prinesenie tóry. Sprievod sa pohol o pol štvrtej popoludní, kedy bola tóra pod baldachýnmi odnesená z dočasnej modlitebni, ktorá sídlila na Malej Begovej ulici, pred novo postavenú budovu synagógy.

Najdôležitejšia časť slávnosti sa začala o štvrtej hodine po obede, kedy nasledovalo otvorenie a vysvätenie nového židovského chrámu. Pri tomto akte bol účastný aj samotný projektant budovy Lipót Baumhorn, ktorý počas spevu piesne Má tauvu symbolicky odovzdal kľúče od synagógy predsedovi židovskej náboženskej obce Dr. Oppenheimerovi, ktorý kľúče s vďačnosťou prijal a poďakoval mu za veľkolepé vykonané dielo. Po tom nasledovalo otvorenie chrámu a jeho pôsobivý príhovor, v rámci ktorého židovský ľud prirovnal k horiacemu kríku, ktorý oheň nikdy nezničí. Židovstvo bude žiť dovtedy, pokiaľ si v duši zachová slová tóry uzavreté v arche. Po tomto prejave nasledovala modlitba hlavného kantora Rottsteina. Následne sa začal otvárací ceremoniál. Jakub Nagy prečítal zakladaciu listinu, ktorá sa položila do základného kameňa synagógy. Potom nasledoval sprievod okolo kostola. Skrinku pre tóru slávnostne uviedol dr. Áron Schonfeld, rabín z Banskej Bystrice. Večný plameň zapálil dr. Beno Fischer, rabín z Trenčína...⁸⁶ Prítomný bol aj Dr. Samuel Klein, bývalý rabín, profesor Židovskej univerzity v Jeruzaleme. Večer o pol ôsmej boli v mestskom Vigade slávnostné hody pre 400 hostí.

Pri otváraní v tom čase najväčšej neologickej synagógy na území Slovenska stáli popredné židovské osobnosti z mnohých židovských náboženských obcí. Že išlo o významnú udalosť dokazuje prítomnosť mnohých známych osobností nie len židovského vierovyznania. Tohto aktu sa totiž zúčastnili podľa regionálneho časopisu aj občania nežidovského pôvodu, ako napríklad zvolenský župan Ján Slávik, ktorý v mene župy prisľúbil podporu štátu.⁸⁷ Ceremoniál nadobudol väčšej vážnosti vďaka početnej delegácii: zástupcom úradov, dokonca vojska ale aj ostatných cirkví mesta Lučenec. Vysvätenie synagógy bol teda bez sporu výnimočný a dôležitý

⁸⁶ ŠABB-PLC, fond ZRN: Az új zsidó templom felavatása. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 37, 13.9., s. 2.

⁸⁷ ŠABB-PLC, fond ZRN: Templom avatás. Losonci Hírlap VII., 1925, č. 34, 23.8., s. 2.

okamih nie len pre židovskú obec, ale taktiež pre celé mesto Lučenec. Prítomnosť ostatných cirkví z tohto vysvätenia urobilo nie len multikultúrnou, ale taktiež nadkonfesijnú udalosť. Zároveň možno vyvodiť tézu, že židovská komunita v Lučenci bola rozhodne vplyvnou a vážnou zložkou spoločnosti mesta.

V deň slávnostného vysvätenia chrámu bola podpísaná zakladacia listina, ktorá bola napísaná v slovenskom a maďarskom jazyku. „Naším potomkom oznamujeme, že tento chrám bol postavený v rokoch 1924-1925 v Československu, v meste Lučenec, keď prezidentom bol T.G. Masaryk, županom Zvolenskej veľžupy dr. Juraj Slávik, náčelníkom lučenského okresu Ivan Čičmanec, starostom mesta Lučenec Karol Belánsky, predsedom židovskej náboženskej obce advokát dr. František Oppenheimer, rabínom dr. Vojtech Vajda a zapisovateľom učiteľ Jozef Domber [...] Stavba začala 31. marca 1924 zbúraním chrámu postaveného v roku 1863 a ukončená bola dňa 8. septembra 1925 [...].“⁸⁸

4.3.7. Funkcia synagógy medzi rokmi 1925- 1944

Po vysvätení tento židovský chrám slúžil od roku 1925 až do roku 1944 bohoslužobným obradom židovskej komunity. Plného využitia sa jej dostalo hneď nasledujúci deň po vysvätení, nakoľko sa tu konala prvá svadba Kornélie Blau a Zigmunda Schönfera.⁸⁹ Neologická synagóga svojim monumentálnym pôsobením vytvárala dôstojné miesto, kde sa mohli okrem bohoslužobných obradov odohrávať rozličné významné slávnosti, oslavy či jubileá.

Medzi významnú slávnosť, ktorá sa na konci dvadsiatych rokoch 20. storočia v synagóge uskutočnila, bolo oslávenie jubilea lučenského židovského ženského spolku. Lučenská maďarská tlač venovala tejto udalosti obzvlášť veľkú pozornosť, nakoľko sa informácie o jubileu objavovali v článkoch niekoľko týždňov od uplynutia slávnosti. Oslava sa skladala celkom z 3 častí, pričom prvou bola bohoslužba v židovskom chráme, kde mal príhovor rabín Reschowszky. Po ukončení bohoslužby sa v chráme konala taktiež výročná schôdza, na ktorej sa v hojnom počte zúčastnili členovia ženského spolku, veriaci židovskej obce ako aj pozvaní hostia z rôznych ženských združení.⁹⁰

⁸⁸ V súčasnosti spadá pod vlastníctvo židovskej náboženskej obce.

⁸⁹ ŠABB- PLC, fond ZRN: Az első esküvő az új zsidó templomban. Losonci Hírlap VIII., 1925, č. 37, 13.9., s. 2.

⁹⁰ ŠABB- PLC, fond ZRN: A losonci Zsidó Nőegylet 50 éves jubileuma. Losonci Hírlap XII., 1929, č. 3, 20.1., s. 1.

Veľmi významnou slávnosťou, ktorá sa tu v roku 1929 uskutočnila, bolo vymenovanie novozvoleného Dr. Artúra Reschowszkeho za hlavného rabína.⁹¹ Tejto udalosti sa zúčastnili okolité židovské náboženské obce aj poprední predstavitelia ostatných vierovyznaní, ktoré v Lučenci dominovali a teda zástupcovia kresťanstva, evanjelického náboženstva, ako aj reformovaní. Slávnosť bola rozčlenená celkom na 3 časti, pričom druhá časť sa odohrávala v synagóge, kde mali svoj príhovor taktiež Július Mihalovics reprezentujúci katolíkov, ako aj Emil Kusý, zastupujúci evanjelikov a Sörös Vojtech, ktorý reč predniesol ako zástupca reformovanej cirkvi. Slávnostný prejav však pripadol Jozefovi Gerzsonovi, tedajšiemu rabínovi z obce Subotica (Srbsko). Táto významná slávnosť bola svedectvom o sociálnom pokoji v Lučenci.⁹² Novozvolený lučenecký rabín z príležitosti svojho nástupu do funkcie zaslal pozdravný list prezidentovi T. G. Masarykovi. Odozva prišla v podobe ďakovného listu cez prezidentskú kanceláriu Ignácovi Herzogovi.⁹³ Práve na podnet vymenovaného rabína Artúra Reschowszkeho v máji 1934, v prvý deň židovských Turíc sa uskutočnila v synagóge dievčenská konfirmácia. Tejto slávnosti sa zúčastnili aj iné vierovyznania ako židovské a podľa regionálneho týždenníku Lučenské zvesti bola táto udalosť ojedinelou na Slovensku.⁹⁴ Synagóga teda nebola chrámom otvoreným len pre izraelitov, jej dvere boli otvorené aj pre iné konfesie či národnosti.

5. Postavenie židovskej komunity v Lučenci

5.1. Židia ako národnosť v slovenských očiach

Aj napriek obrazu o bezkonfliktnom spolunažívaní židovských občanov v meste Lučenec sa však objavovali rozpory národnostné. Po ukončení prvej svetovej vojny a vytvorení Československej republiky sa postavenie židovského obyvateľstva z hľadiska národnostného zmenilo v tom zmysle, že podľa ústavy mali možnosť a oprávnenie hlásiť sa k národnosti židovskej, bez ohľadu na hovorový jazyk a materinskú reč.⁹⁵ Ako však prezradili dobové články, židia túto možnosť na území vtedajšej časti Slovenska na počiatku 30. rokov 20. storočia nevyužívali. „Židia v bývalom Uhorsku boli uznávaní za Maďarov, v najlepšom prípade za Nemcov. Maďarská vláda nepoznala a ani dnes nepozná židovskú národnosť, pozná

⁹¹ Dlhé roky túto funkciu zastával v medzivojnovom období Dr. Vojtech Vajda (1862-1926), ktorého však po smrti vystriedal v roku 1926 Dr. Ernest Waldmann. Funkciu vykonával celkom 2 roky.

⁹² ŠABB-PLC, fond ZRN: A losonci zsidóság nagy napja. Bigtatták hivatalába dr. Reschowszky Artur rabbit. Losonci Hírlap XII., 1929, č. 24, 16.6., s.1.

⁹³ Ignác Herzog bol predsedom Neologickej židovskej náboženskej obci v Lučenci v rokoch 1928-1944.

⁹⁴ ADAMOVIČ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. *Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 30.

⁹⁵ BÜCHLER, Robert: Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou. In TÓTH, Dezider a kol.: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica 1992, s. 17.

len židovské náboženstvo. V bývalom Uhorsku Židia ani neprotestovali proti tomu a prihlasovali sa všade za Maďarov. [...] Židia vo svojich modlitbách, kronikách vždy s hrdosťou spomínajú, že sú vyvoleným národom, ale zostáva to len medzi 4 múrmi synagógy, a vyzerať to tak, že židia hanbia sa za svoju židovskú národnosť a pridržiavajú sa výlučne židovstva ako náboženstva. Je toto nepochopiteľné, veď dnes v slobodnom štáte, kde menšiny majú zabezpečené práva, hlási sa ku svojmu národnému pôvodu hrdo a sebavedome každý, len židia nechcú sa hlásiť k svojmu židovského národnému pôvodu. Veľmi mnoho židov prihlasuje sa za Maďarov.“⁹⁶

Neologickej časti židovstva na území Slovenska bolo vyčítané, že sa sčasti stotožňuje s maďarskou národnosťou a tiež, že má naďalej blízko k maďarskému židovstvu. Pravdepodobne na znak preukázania lojálnosti voči Československému štátu a pri príležitosti uplynutia 10 rokov od jeho vzniku sa konala slávnostná bohoslužba pod vedením predsedu Ignáca Herzoga.⁹⁷ Už v roku 1930 sa v regionálnom týždenníku autor dožadoval toho, aby sa židia v Lučenci v nasledujúcom sčítaní ľudu hlásili k židovskej, a nie maďarskej národnosti. Z článku je cítiť apel a zároveň akési pohrozenie a dôsledky, ktoré by nastali, keby sa židia k tejto národnosti neprihlásia: „Z toho si urobíme mienku, aby sme sa potom podľa toho mohli chovať voči Židom na Slovensku. Nastávajúci popis ľudu bude z toho ohľadu veľmi zaujímavý, ktorý donesie v židovskej otázke na Slovensku istý obrat a od tohto popisu závisí dobré spolunažívanie Slovákov so židovským národom na Slovensku.“⁹⁸ Článok s citovým zafarbením namiereným proti židom sa v novinách objavil o pár mesiacov neskôr. Jeho obsah pojednával o prepúšťaní židovských redaktorov z maďarského periodika Prágai Magyar Hírlap⁹⁹. Autor ďalej napísal: „sme teraz veľmi zvedaví, či tí lučenský Židia, ktorí stále podporujú P.M.H.¹⁰⁰ nie len morálne, ale i hmotne, ba donášajú veľké obete na tento časopis, i naďalej zostanú verní P.M.H. alebo či budú mať pevnú chrbtovú kosť a odpútajú sa konečne od svojho miláčika.“¹⁰¹ Z pier autorov článkov namierených negatívne proti židovskému obyvateľstvu Lučenca je cítiť podtón nacionálneho cítenia. Pre slovenského občana, pre ktorého bolo prirodzené hlásiť sa k svojej národnosti, nebolo pochopiteľné, prečo sa židia ku tej svojej neprihlásia. Tak ako ľahko bolo prihlásiť sa slovákov k svojej národnosti, tak ťažké to bolo pre židov, ktorí sami seba

⁹⁶ ŠABB- PLC, fond ZRN: Židia na Slovensku. Národný týždenník II., 1930, č. 41, 31.10., s. 2.

⁹⁷ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 52.

⁹⁸ ŠABB- PLC, fond ZRN: Židia na Slovensku. Národný týždenník II., 1930, č. 41, 31.10, s. 2.

⁹⁹ Prágai Magyar Hírlap boli Pražské maďarské noviny. Denník maďarských politických strán v Československu, ktorý vychádzal od 1.6.1922 do 5.11.1938 v Prahe.

¹⁰⁰ Rozumej Prágai Magyar Hírlap.

¹⁰¹ ŠABB-PLC, fond ZRN: Prágai Magyar Hírlap a Židia. Národný týždenník III., 1931, č. 25, 19.6., s. 2.

nevnímali ako národnosť, ale ako spoločenstvo, ktoré spája vierovyznanie. Problémy národnostného rázu v židovskej náboženskej obci vyvstali aj po zvolení vyššie menovaného Artúra Reschowszkeho do funkcie lučenského rabína, nakoľko prišiel z maďarského mesta Abony.¹⁰² Žiadosť, ktorú podala židovská náboženská obec v Lučenci vo veci povolenia výkonu rabínskych funkcií pre rabína z Maďarska bola zamietnutá vládou Československa¹⁰³ s odôvodnením, že dišpenz na vykonávanie duchovnej funkcie mohol byť udelený len československému občanovi. Úlohou rabína teda bolo osvojenie si štátneho jazyka ako aj prijatie československého občianstva. Tieto náležitosti museli byť splnené aby mohol uzatvárať sobáše. Rabín bol napokon daný pod stály dohľad policajného komisára v prípade, že by ohrozil záujmy štátu, či bol nelojálnym. V roku 1936 bol predvolaný na policajnom komisariáte, kde ho upozornili, že akademický titul získaný na univerzite v Budapešti je neplatný.¹⁰⁴ Dôsledkom týchto národnostných rozporov¹⁰⁵ mal byť v roku 1937 z územia Slovenska vyhostený, čo sa však nakoniec po príhovore kompetentných nestalo. A nakoľko došlo na jeseň roku 1938 k územným zmenám a oblasť Lučenca sa stala súčasťou Maďarska, vo svojej funkcii zostal až do roku 1944.¹⁰⁶

5.2. Postavenie židovských občanov v Lučenci po Viedenskej arbitráži

Z možného uhlu pohľadu sa môže situácia židovskej komunity v Maďarsku až po obsadenie krajiny nacistickým Nemeckom dňa 19. marca 1944 javiť ako záchranný kruh, ktorý nechránil len Židov, ale taktiež židovských utečencov z okolitých štátov, v ktorých už v tom čase prebiehali deportácie- ako príklad možno uviesť Slovensko. Židovská komunita v Maďarsku sa už po rakúsko- maďarskom vyrovnaní v r. 1867 postupne integrovala do hospodárskeho a kultúrneho života v krajine. Mala významné postavenie v hospodárstve i kultúre Maďarska. Väčšina maďarských Židov sa cítila v období medzi dvomi svetovými vojnami Maďarmi. Táto národnostná identifikácia židovskej komunity ovplyvnila v tomto období reakcie maďarských Židov na situáciu v Maďarsku. Maďarsko totiž už r. 1920 ako prvý štát v Európe pristúpilo k právnej diskriminácii Židov.¹⁰⁷

¹⁰² ŠABB-PLC, fond ZRN: A losonci izraelita Szentegylet közgyűlése. Losonci Hírlap XII., 1929, č. 49, 1.12., s. 2.

¹⁰³ V zmysle § 13. Z. čl. XLIII. 1895 a §3 zákona č. 12/ 1926. Zb. z.

¹⁰⁴ ŠABB- PLC, fond Policajný komisariát v Lučenci. kart. 2, sign.: 179/1935/1000 prez.

¹⁰⁵ S odôvodnením, že si štátny jazyk stále neosvojil.

¹⁰⁶ SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Lučenec 2014, s. 53

¹⁰⁷ NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov 1999, s. 217-223.

Postavenie židovských občanov v Lučenci sa zmenilo po takzvanej Viedenskej arbitráži, ktorou oblasť Lučenca pripadla pod Maďarsko¹⁰⁸. Kým v období pred pripojením ku Maďarsku bolo židom vyčítané, že sa hlásia k maďarskej národnosti, pod maďarskou správou na nich padlo obvinenie z vojnovnej porážky, bol im vytýkaný vývoj situácie po prvej svetovej vojne, tiež rozdrobenosť historického Maďarska.¹⁰⁹ Rozdiel medzi postavením lučeneckých židov na slovenskom území a území Maďarska sa však líšil. Kým v Československu fungovalo demokratické zriadenie, v Maďarsku bolo židovské obyvateľstvo obmedzované už po skončení prvej svetovej vojny. Po pripojení Lučenca k Maďarsku nastal istý zvrät vo vzťahoch židovského a majoritného obyvateľstva, občas dochádzalo k antisemitistickým prejavom.

5.3. Zákony namierené proti Židom

Prvým nariadením zameraným proti židom bol zákonný článok XXV./ 1920, ktorým bol stanovený numerus clausus poslucháčov na vysokých školách.¹¹⁰

V rozmedzí rokov 1938-1945 Maďarsko prijalo celkom tri židovské zákony a niekoľko protižidovských opatrení. Za prvý protižidovský zákon vo vlastnom zmysle, ktorý mal za následok porušenie liberálnych práv židovskej komunity v Maďarsku sa v historickej literatúre považuje zákon XV/1938. Jeho cieľom bolo obmedziť nadmerné zastúpenie Židov v jednotlivých povolaniach a teda obmedziť podiel Židov na národnej ekonomike.¹¹¹ Definovanie pojmu Žid vychádzalo z konfesijného princípu.¹¹² Zákon z roku 1938 bol ani nie po roku nahradený tzv. židovským zákonom IV/1939. Týmto nariadením sa podiel židov znížil len na 5%. Zároveň už v tomto zákone už definícia pojmu Žid nevychádzala len z náboženského princípu, ale aj rasového. Za Žida bol uznaný ten, kto sám, alebo jeden z jeho rodičov alebo dvaja z jeho starých rodičov v čase vstupu tohto zákona do platnosti bol členom

¹⁰⁸ Štatistiky z II. ČSR tvrdia, že tam žilo 45 292 občanov židovského náboženstva, maďarské štatistiky z r. 1941 tvrdia, že tam žilo 67 000 židov. NIŽŇANSKÝ, Eduard: Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov 1999, s. 217-223.

¹⁰⁹ SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Lučenec 2014, s. 78.

¹¹⁰ Numerus clausus bol v mnohých krajinách zameraný proti židovským študentom. Určoval maximálny počet Židov na štúdiu, napríklad tak, že počet židovských študentov nesmie byť vyšší, ako je ich percentuálne zastúpenie v populácii. Tento zákon povoľoval navštevovať vysoké školy len celkom šiestim percentám židovských študentov. Tento zákon bol vôbec prvým protižidovsky zameraným nariadením, ktorý maďarský parlament prijal bez nemeckého nátlaku.

¹¹¹ Podľa toho zákona bol počet vysokých úradníkov židovského pôvodu obmedzený na 20%. Tento pomer nemal byť prekročený ani v prípade akademických a umeleckých slobodných povolanií.

¹¹² Za žida bola pokladaná osoba, ktorý vystúpila zo židovskej komunity alebo po 31.7.1919 konvertovala, ako aj osoba, ktorá sa po 31.7.1919 narodila ako dieťa židovských rodičov, nezávisle od vlastnej religiozity.

židovskej náboženskej obce.¹¹³ Tretí zákon bol prijatý v roku 1941. Boli ním zakázané zmiešané manželstvá.

Revízia živnostenských opatrení plynúca z prijatého vyššie spomínaného zákona z roku 1939 spôsobila, že bolo v Lučenci okolo 80% Židov zbavených živnostenského oprávnenia. Pre život v Lučenci to znamenalo zatvorenie každého druhého obchodu v meste. Na tomto základe sa z obáv o zdevastovanie hospodárstva v meste rozhodlo, že tieto živnostenské oprávnenia vydané Židom nemôžu presahovať 30%.¹¹⁴

Začiatkom novembra 1938 umiestnili do okolia Lučenca asi 50 židov vysídlených z Banskej Bystrice, ktorí tu žili vo veľmi zlých podmienkach. Židovská komunita im poskytla potraviny, lieky, oblečenie a finančné prostriedky.

Židovská komunita v meste Lučenec bola pod správou Maďarska čoraz viac okliešťovaná. Prvý protižidovský zásah v Lučenci sa odohral v apríli roku 1940, kedy hortyhovská armáda spolu s vojenskými vyšetrovacími orgánmi zaistila, uväznila a mučila okrem iného aj rabína Dr. Reschowszkeho, a predsedu spolku CHEVRA KADIŠA Dr. Júliusa Büchlera. Ich previnenie podľa vojenského súdu spočívalo vo vyvesení československej vlajky na židovskom starobinci. Vojtecha Kohna umučili na smrť.¹¹⁵ V roku 1941 odviekli práceschopných mužov do pracovných jednotiek maďarskej armády. Časť zaradili na nútené práce, časť poslali na východný front, kde väčšina z nich zahynula alebo padla do sovietskeho zajatia

Postavenie židovského obyvateľstva sa v období, kedy bol Lučenec súčasťou Maďarska, značne zhoršilo na základe nariadení, ktoré boli proti nim vydávané a ktoré obmedzovali ich život v meste, nie len čo sa týka verejného postavenia, zamestnania ale taktiež života osobného. Židia boli postupne zbavení verejných funkcií, vyradení zo spoločenského a kultúrneho života, ich hospodárska činnosť bola limitovaná. Veľa rodín bolo odkázaných na pomoc charitatívnych spolkov. Na druhú stranu je však nutné uviesť, že napriek množstvu zákazov, ktoré obmedzovali židovskú komunitu počas obdobia, kedy bol Lučenec pripojený k Maďarsku až do príchodu nemeckých okupačných vojsk, boli obe židovské náboženské (neologická aj

¹¹³ Tento zákon pritom vychádzal z tvrdenia, že ani po opustení židovskej náboženskej obce nemôže zaniknúť príslušnosť k židovskej rase. Žid nemohol získať maďarské štátne občianstvo dokonca mohol byť tohto občianstva zbavený, ak ho získal po roku 1914. NIŽŇANSKÝ, Eduard: Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov 1999, s. 217-223.

¹¹⁴ TILKOVŠKY, Lórant: Južné Slovensko v rokoch 1938-1945. Bratislava 1972, s. 58.

¹¹⁵ SEDLIAKOVÁ, Erika: *Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec*. Lučenec 2014, s. 133.

ortodoxná) obce povolené,¹¹⁶ fungovala taktiež židovská škola a boli povolené aj niektoré židovské spolky- menovite Židovský svätý spolok,¹¹⁷ Židovský ženský spolok¹¹⁸ a tiež spolok Orth- Talmuth tora.¹¹⁹ Brány synagóg boli otvorené pre svojich veriacich a poskytovali im aj naďalej útechu v rámci zlých časov, ktoré pre ich komunitu nastali.

5.4. Postavenie židov v Lučenci za prítomnosti nemeckých okupačných vojsk

Aj napriek prijatiu protižidovských opatrení však Maďarsko nacistickému nátlaku na zavedenie „konečného riešenia“ spočiatku odolávalo. Zmena nastala po príchode nemeckých okupačných vojsk do Maďarska dňa 19. marca 1944. Ešte toho istého dňa bol Lučenec obsadený nemeckou armádou. Z tohto obdobia je zachovaný v miestnej tlači celý rad protižidovských opatrení, ktoré rýchlymi krokmi viedli k rasovým útokom a prenasledovaniu.¹²⁰ Po obsadení Lučenca nemeckou armádou 19. marca 1944 odobrali židom ľudské práva aj majetok.

U niektorých židovských obyvateľov sa objavila snaha nelegálne opustiť krajinu a emigrovať na územie Slovenska.¹²¹ Inou cestou na záchranu svojho života bola možná cesta konvertovať k inému vierovyznaniu a prijať krst. Avšak po čoraz viac vzrastajúcom záujme o konverziu sa v tlači objavil článok, ktorý upozorňoval na prehodnotenie týchto žiadostí, ktoré bolo treba preskúmať a prijať len serióznym veriacich. Toto sa ale mohlo dosiahnuť až po polročnom povinnom štúdiu.¹²²

Boli to práve jednotlivé cirkvi v Lučenci, ktoré boli šancou pre židovských obyvateľov. Že ku konverziám naozaj došlo, značí štatistika počtu konverzií. Počet prekrstených nevykazuje vysoké čísla, vyplýva to ale aj z toho dôvodu, že samotní farári boli týmto povolením konverzie ohrození.

¹¹⁶ Nelogická obec mala podľa sčítania z roku 1939 okolo 1400 členov, zatiaľ čo ortodoxná mala členov 325. KOLEKTÍV autorov: *Encyklopédia židovských náboženských obcí. 2. zväzok*. Bratislava 2010, s. 33.

¹¹⁷ Tento spolok fungoval pod vedením predsedu Dr. Júliusa Büchlera.

¹¹⁸ Funkciu predsedkyne spolku zastávala pani Sacherová.

¹¹⁹ Predsedom bol Hillel Undsdorfer.

¹²⁰ ŠABB-PLC, fond ZRN: Zsidót semmiféle értelmiségi alkalmazottként nem lehet foglalkoztatni. Losonci Hírlap XXVII., 1944, č. 18, 30.4., s.1.

¹²¹ V dobe, kedy prebiehali deportácie zo Slovenska v roku 1942 bolo zaznamenaných mnoho pokusov o útek na územie Maďarska, v roku 1944 sa situácia otočila a Židia sa snažili utiecť na Slovensko.

¹²² ŠABB- PLC, fond ZRN: A zsidó attéréstek és az evangélikus egyház. Losonci Hírlap XXVII., 1944, č. 20, 14.5., s. 4.

Tabuľka č. 4: Počet prekrstených v Lučenci v období 1938-1945¹²³

Roky	Rím.- kat.	Ev.a. v	Ref. Kalv.
1938	25	0	28
1939	6	3	15
1940	3	0	0
1941	2	4	4
1942	1	2	1
1943	2	0	0
1944	4	2	2
1945	0	1	2
spolu	43	12	52

Obdobie prítomnosti nemeckej armády tak bolo definitívnym koncom pre dovtedajšie stále fungujúce náboženské obce. Svoju funkciu stratili aj synagógy, ktoré boli spolu so židovskou školou zatvorené. Výnos č. 1520/1944 mal za následok rozpustenie všetkých židovských organizácií. Pre lučenskú židovskú náboženskú obec to znamenalo zastavenie činnosti dovtedy stále aktívnych spolkov.¹²⁴

Tieto opatrenia sa množili od apríla roku 1944 a vrcholili v máji 1944, kedy bolo židovské obyvateľstvo presunuté do lučenského geta.

5.5. Lučenské geto

Správy o povinnosti presídlenia židovských obyvateľov z hlavných ulíc mesta Lučenec¹²⁵ sa objavili v mestskej tlači už dňa 2. mája 1944.¹²⁶

¹²³ SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014, s. 94.

¹²⁴ ŠABB-PLC, fond MÚ-L II.: sign.: 42/1944/12, spisy, s. 21.

¹²⁵ Ku ktorým patrili ulice Ľudovíta Kossutha, Rákocziho, Žezničná, Veľká Begova, Kubínyho námestie, Horthyovo námestie a Mussoliniho ulica.

¹²⁶ ŠABB-PLC, fond ZRN: A zsidók lakóhelyének kijelölésével kapcsolatos tájékoztató. Losonci Hírlap XXVII., 1944, č. 19, 7.5., s. 2.

Z tzv. Mlynskej kolónie, ktorá pozostávala z dvoch uličiek s približne 20 domami, a z ďalších 19 ulíc mesta lučenská tlač v máji 1944 zverejňuje „Informácie o vyznačení bytov pre Židov“: podľa nariadenia č. 1610 sa môže nariadiť, aby v mestách Židia bývali len na určitom mieste. Na zasadnutí vicišpána pre územie Lučenca bol určený priestor pre Židov južne od potoka Tuhár (Tugár), rozmiestnenie patrí do kompetencie židovskej komisie, presťahovanie kresťanského obyvateľstva z Tuhára do Lučenca organizuje komisia určená mešťanostom. Židia musia pre kresťanov uvoľniť do 5.5.1944 50% domov.¹²⁷ Lučenské geto vzniklo 5. mája 1944. Pre rýchle a nerušené riešenie presťahovania a izolovanie židovského obyvateľstva v gete vznikol šesťčlenný židovský výbor.¹²⁸ V gete bolo sústredených okrem niekoľkých konvertitov a privilegovaných rodín sústredili viac ako 2 000 židov. Dňa 19. mája 1944 prišiel do Lučenca Dr. Sándor Horváth- novohradský podžupan, ktorý pod vedením mesta a polície prezeral časť mesta, vyhradenú pre Židov. Geto bolo určené pre tieto ulice: Búsbak, Kis, Kis Varga, Varga, Malom, Valihora, Temetö, Könyök, Telep, Rét, Torna, Zöldfa, Zsák utca. Sú časťou tohto vymedzeného priestoru sa stala budova židovskej školy rovnako ako neologická synagóga.¹²⁹

5.6. Deportácia

Začiatkom júna 1944 nahnali židov do miestnej tehelne a cez zberné stredisko v meste Balassagyarmat ich 12. a 14. 6 1944 deportovali do vyhladzovacieho tábora Osvienčim. Medzi odvečenými boli aj rabíni Dr. Artúr Reschowsky a S.H. Unsorfer s rodinami. Niekoľko jedincov z geta ušlo.

Definitívna likvidácia židovského obyvateľstva na území Slovenska, ktorá prebiehala v období od 25. marca do 20. októbra 1942 ako aj konečné riešenie židovskej otázky v Maďarsku od 15. mája do 9. júla 1944 prebiehali rovnakým spôsobom, rozdielom bol časový odstup. Odvečenie židovského obyvateľstva bolo v oboch štátoch realizované na základe vlastných mocenských štruktúr. Zmena nastala na jeseň roku 1944, kedy boli deportácie znovu obnovené, no už pod nemeckou taktovkou.

¹²⁷ Tamže.

¹²⁸ ŠABB-PLC, fond MÚ-L II.: sign. 42/1944, spisy, s. 21.

¹²⁹ Ortodoxná sem zaradená nebola.

Epilóg

Po skončení druhej svetovej vojny ostali obe lučenské synagógy ľudoprázdne. Zvyšky židovských náboženských obcí sa po oslobodení v r. 1945 reorganizovali.¹³⁰ V Lučenci bola obnovená jednotná židovská náboženská obec.¹³¹ Náboženská obec financovala s podporou americkej charitatívnej organizácie JOINT ľudovú kuchyňu a opravila niekoľko kultových zariadení. Bohoslužby sa konali v renovovanej ortodoxnej synagóge. Zatiaľ čo sčítanie ľudu zo dňa 15.12.1939 vykazovalo 2099 (v prepočte takmer 17%) obyvateľov židovského náboženstva, za necelé desaťročie ostalo v Lučenci 299 židov. Po vzniku Izraela¹³² počet ich príslušníkov v dôsledku emigrácie motivovanej okrem iného myšlienkami sionizmu¹³³, poklesol koncom roka 1949 na 149 členov.

Noelogická synagóga, pri ktorej vysvätení v roku 1925 Dr. Oppenheimer vo svojom príhovore židovský ľud prirovnal k horiacemu kríku, ktorý oheň nikdy nezničí, sa o 20 rokov neskôr stala svedkom opačnej situácie ako súčasť lučenského geta. Počas bombardovania a oslobodzovania mesta, v decembri 1944 a v januári 1945 bola poškodená. Majetok vyhnaných židov bol zväčša rozkradnutý alebo rozpredaný na dražbách. V synagóge boli na prízemí zhromažďované paplóny, vankúše, posteľná bielizeň, rôzne vyšívané ozdobné vankúše, oblečenie a mnohé iné veci, ktoré sa nazbierali po odvlečení židovského obyvateľstva a následne sa predávali ľuďom, ktorí o tieto veci mali záujem.¹³⁴

Židovské obyvateľstvo po skončení druhej svetovej vojny ostalo zdecimované. Tí židovskí obyvatelia, ktorí sa do mesta Lučenec vrátili sa museli zmieriť s tým, že ich majetok bol

¹³⁰ Záznamy z roku 1946 ukazujú že bolo v tomto období na území Slovenska registrovaných celkom 127 židovských náboženských obcí. Ako však ukázali súpisy, v roku 1949 po nástupe komunizmu sa počet zredukoval len na číslo 42. Medzi tieto židovské náboženské obce patrila aj lučenecká.

¹³¹ Predsedal jej Samuel Rosenberg a duchovným bol Alexander Schwed.

¹³² 14. mája 1948.

¹³³ Hnutie združujúce sionistov vzniklo v Lučenci v roku 1930. Po skončení druhej svetovej vojny sa počet členov pohyboval na čísle 100.

¹³⁴ ADAMOVIČ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. *Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 147.

rozpredaný, rozkradnutý, v ich domoch žili cudzie osoby. V Lučenci obe synagógy postupne chátrali.¹³⁵ V dôsledku nedostatku finančných prostriedkov tak bola nútená židovská náboženská obec neologickú synagógu ešte v priebehu roka 1948 ponúknuť na predaj. Chrám bol odpredaný mestu Lučenec dňa 20.12.1948 za sumu celkom 2 108 294, 30 Kčs.¹³⁶ V kúpnopredajnej zmluve zo strany odpredávateľa (ŽNO¹³⁷) bolo dôvodom predaju poškodenie synagógy počas vojny, ktoré táto obec nebola schopná opraviť. Ďalším dôvodom uvedeným v zmluve bolo to, že pokles členov následkom rasovej perzekúcie klesol na jednu desatinu a preto tomuto počtu vyhovuje aj druhá menšia, v meste jestvujúca synagóga.¹³⁸ Na strane kupujúceho- mesta Lučenec bola dôvodom výhodná kúpa, nakoľko vystavanie rovnakej budovy by v tom čase vyžadovalo 20 000 000 Kčs.¹³⁹

Monumentálna budova synagógy ostala po ukončení druhej svetovej vojny prázdna a nevyužitá. Táto skutočnosť sa zmenila v 50. rokoch 20. storočia, kedy sa namiesto konania bohoslužieb a spoločenských stretnutí v tejto budove vytvorili skladové priestory. Synagóga slúžila ako sklad poľnohospodárskych výrobkov akými boli napríklad rybacia múčka, obilie či umelé hnojivo, čím ostal interiér chrámu zničený. Počas uplynulých desaťročí sa objavovala snaha o rekonštrukciu a záchranu tejto stavby, k realizácii však došlo až po takmer 70 rokoch, kedy bola dňa 13. mája 2016 znovuo tvorená.

¹³⁵ Synagógu orthodoxných židov na Bogorodickej štvrti v r. 1969 v rámci tzv. „socialistickej“ prestavby a normalizácie zbúrali, čím mesto prišlo o peknú architektonickú stavbu.

¹³⁶ Z tejto sumy však bola židovskej náboženskej obci vyplatená len suma vo výške 200 000 Kčs, nakoľko bola neologická synagóga daná ešte v roku 1928 Investičnej banke, národný podnik Praha ako zábezpeka. Mesto Lučenec vyplatilo Investičnej banke celkom 1 600 000 Kčs. ADAMO VÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 100.

¹³⁷ Židovská náboženská obec.

¹³⁸ Ortodoxná synagóga postavená v roku 1930.

¹³⁹ ADAMO VÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 100.

Záver

Cieľom tejto bakalárskej práce bolo poskytnúť náhľad do jednej z mnohých židovských náboženských obcí, ktoré na Slovensku existovali. Svojim početným obsadením patrila tá lučenecká k najväčším na území vtedajšieho územia Slovenska.

Svojim situovaním na hraniciach s Maďarskom tvoril Lučenec mnohonárodnostné mestečko, ktoré počas veľmi krátkej doby stihlo vystriedať dve štátne zriadenia pod správou Československa a Maďarska. Židovská komunita, ktorá bola na tomto území približne od polovice 18. storočia usadená, si počas svojej existencie v meste vybudovala bohaté kultúrne, ako aj hospodárske zázemie. Kultúrne zázemie komunity tvorili vzdelávacie ako aj charitatívne či iné spolky, židovská škola, ktorá bola dôležitou súčasťou ich života.¹⁴⁰ Židia v Lučenci zastávali v hospodárstve a priemysle mesta najvýznamnejšie postavenie, o čom svedčí množstvo tovární, ktoré zamestnávali niekoľko tisíc ľudí. Vďaka finančným prostriedkom, ktoré nadobudla výnosmi z podnikateľskej činnosti, dokázala táto židovská náboženská obec vybudovať tak monumentálny chrám, ktorý bol dôkazom nie len finančného zabezpečenia jednotlivých členov obce, ale taktiež postavenia, ktorému sa židia v meste Lučenec tešili. Postavenie neologickej synagógy možno pokladať za vyvrcholenie židovského pôsobenia v meste Lučenec, nie len čo sa týka monumentálnej stavby. Tá bola len odrazom toho, aké zázemie židovstvo v tomto meste nadobudlo. Židovská komunita bola v Lučenci váženou, o čom svedčia mnohé stretnutia, slávnosti, jubileá nie len v tomto židovskom chráme.

Lučenec bolo možné považovať za centrum multikultúrne, kde sa stretávalo taktiež množstvo konfesií vedľa seba. Avšak obraz o bezkonfliktnom meste Lučenec nemožno vytvoriť, nakoľko sa židovská komunita stretávala s mnohými atakmi národnostného rázu, kedy slovenskí občania

¹⁴⁰ ŠABB- PLC, fond ZRN: A zsidó iskola sorsa. Magyar Híradó XII., 1937, č. 30, 1.8., s. 1-2.

nebrali do úvahy ctenie židovského obyvateľstva, ktoré sa nehlásilo k židovskej národnosti, aj keď na to mala podľa zákonov právo.

Osudy komunity sa zmenili po novembri 1938, kedy boli lučenský židia postupne obmedzovaní nariadeniami maďarskej vlády. Napriek množstvu protižidovských nariadení však je nutné uviesť, že náboženské obce, synagógy ako aj budova židovskej školy mali svoje brány aj naďalej otvorené. Židia boli zbavení základných práv po príchode nacistického vojska, čo vyústilo zároveň do prijatia konečného riešenia židovskej otázky. Ich pôsobenie v Lučenci bolo spečatené v júni roku 1944, kedy boli odvezení do koncentračného tábora Osvienčim.

Tematiku lučeneckého židovstva by určite bolo možné modifikovať, či už ju rozšíriť, alebo naopak zúžiť okruh zamerania, nakoľko som ale chcela v práci obsiahnuť obdobie od vzniku Československa po koniec druhej svetovej vojny, bolo pre mňa nevyhnutné zahrnúť do práce aj podkapitoly o zmenách, ktoré pre židov nastali po pričlenení Lučenca k Maďarsku a odkloniť tak záujem od židovského chrámu.

Skromným poslaním tejto bakalárskej práce ostáva byť akousi pripomienkou a zároveň výkričníkom nad udalosťami, ktoré nemali dôsledky len v rámci malých územných celkov, akými boli židovské náboženské obce či mestá a štáty. Odstránenie židovského obyvateľstva v štátoch Európy malo totiž za následok krízu celosvetovú, a to nie len hospodársku, ale taktiež morálnu.

Pramene:

Archívne pramene- Štátny archív v Banskej Bystrici- pracovisko Archív Lučenec

Fondy:

- Policajný komisariát v Lučenci (1923-1938)
- Mestský úrad Lučenec II. (1938-1945)
- Zbierka regionálnych novín (1850-1948)

Losonci Hírlap (1925-1944)

Národný týždenník (1929-1933)

Publikované pramene-

POLÍVKA, Vladimír: Lučenec a kraj Novohradský. Lučenec 1928.

PACSÉRI, Károly: *Nógrád vármegye népoktatásának története*. 1900, Balassa Gyarmat, s. 167.

Literatúra:

ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: Lučenec. Synagóga v premenách času. Lučenec 2016.

BARKÁNY, E.- DOJČ, L: Židovské náboženské obce na Slovensku. Bratislava 1991.

BORSKÝ, Maroš: Synagogue Architecture in Slovakia: A Memorial Landscape of a Lost Community. 2005. s. 153-154.

DRENKO, Jozef: Rodným krajom Novohradu. Lučenec 1992.

DRENKO, Jozef: Z histórie židovstva v Lučenci. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve. Lučenec 1993.

DRENKO, Jozef: Kronika Lučenca. 2. diel (1918-1938). Lučenec 1992.

HROCH, Miroslav a kol.: Úvod do studia dejepisu. Praha 1985, s. 212-213.

KOLEKTÍV autorov: Encyklopédia židovských náboženských obcí. 2. zväzok. Bratislava 2010.

KONTLER, László: Dějiny Maďarska. Praha 2002.

KOVÁČ, Dušan: Dejiny Slovenska. Praha 2007.

LANG, Tomáš- STRBA Sándor: Holokaust na južnom Slovensku na pozadí histórie novozámockých Židov. Bratislava 2006.

TÓTH, Dezider a kol.: Tragédia slovenských Židov. Banská Bystrica 1992.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov 1999.

PAUČOVÁ, Andrea- PUNTIGÁN, József: Neologická synagóga a židovská komunita v Lučenci. In: Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo č.3, 2004, s. 42-45.

PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: Slovník. Judaismus. Křesťanství. Islám. Praha 1994.

PUNTIGÁN, Jozef: Synagóga v Lučenci/ A losonci zsinagóga/ Synagogue in Lucenec. Lučenec 2014.

RUNES, D. Dagobert: Slovník judaizmu. Bratislava 1992.

SEDLIAKOVÁ, Erika: Tragický osud židovskej komunity mesta Lučenec. Lučenec 2014.

TURÁN, R- SZEGŐ, G: Staviteľ Baumhorn Lipót, 1860- 1932. Katalóg výstavy usporiadaného na počesť architekta. Budapešť 1999.

TILKOVŠZKY, Lóránt: Južné Slovensko v rokoch 1938- 1945. Bratislava 1972.

VIETOR, Martin: Dejiny okupácie južného Slovenska 1938-1945. Bratislava 1968.

Zoznam použitých skratiek

ZRN- Zbierka regionálnych novín

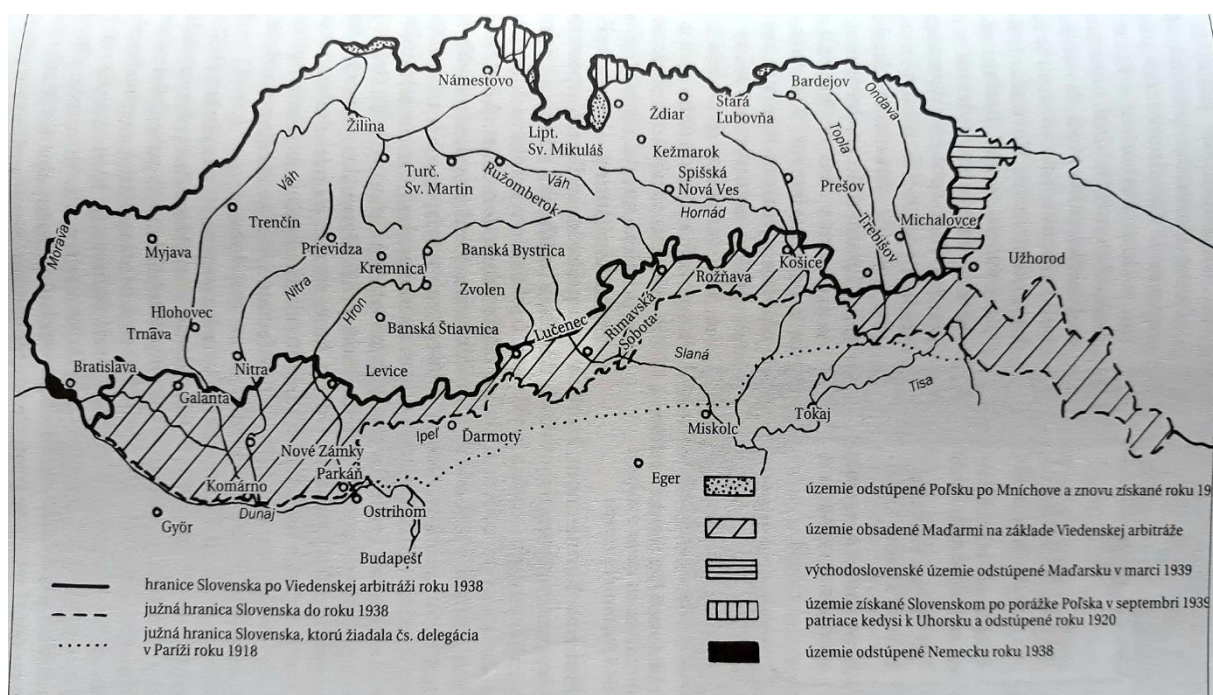
ŠABB- PLC- Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka Lučenec

Kčs- československá koruna

ŽNO- židovská náboženská obec

MU- L II- Miestny úrad Lučenec II.

Príloha č.1: Mapa znázorňujúca odstúpené územia po Viedenskej arbitráži¹⁴¹

¹⁴¹ Mapa znázorňujúca odstúpené územie po Viedenskej arbitráži. In: KOVÁČ, Dušan: Dejiny Slovenska. Praha 2007. s. 211.

Príloha č. 1: Pôvodná neologická synagóga z roku 1863.¹⁴²

¹⁴² Pôvodná neologická synagóga z roku 1863. In: ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIĀN Jozef- SEDLIAKOVIÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 89.

Príloha č. 2: Interiér neologickej synagógy postavenej v roku 1925.¹⁴³

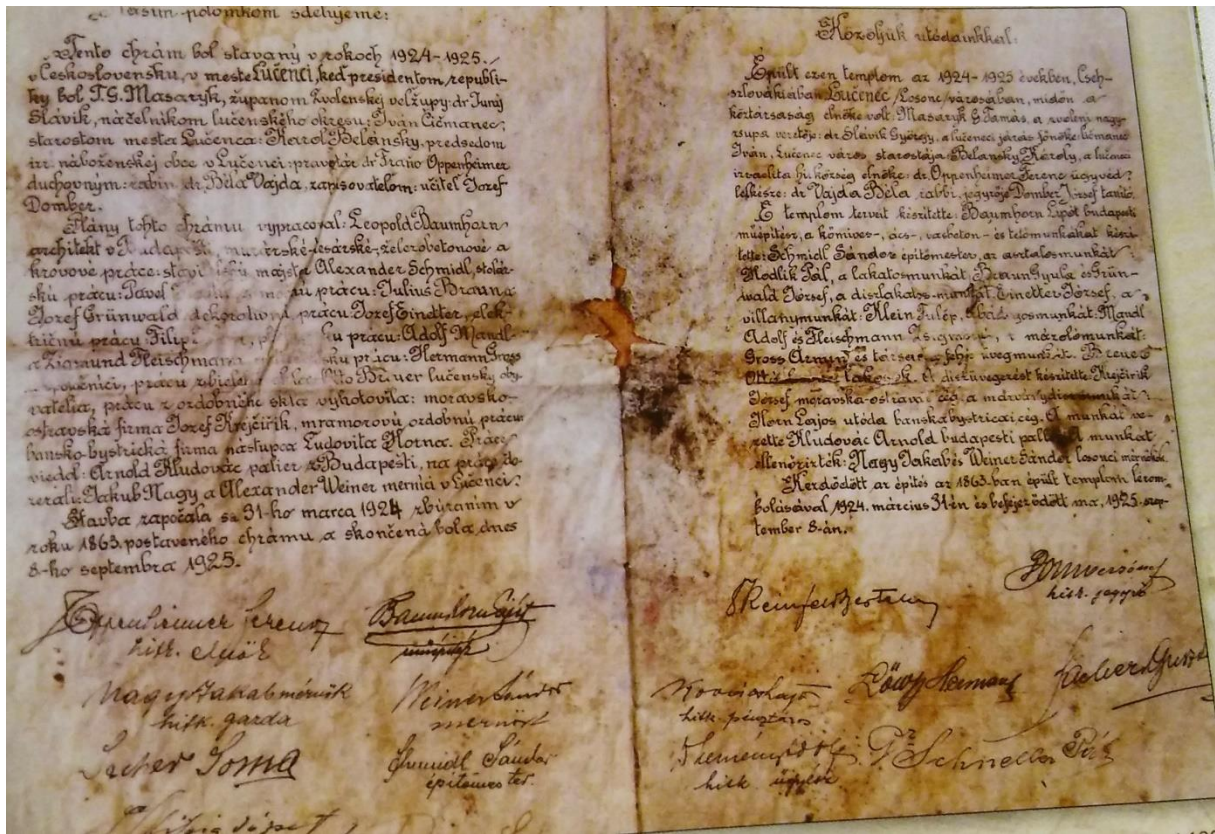
¹⁴³ Interiér neologickej synagógy postavenej v roku 1925. In: ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 93.

Príloha č. 3: Neologická synagóga postavená v roku 1925.¹⁴⁴

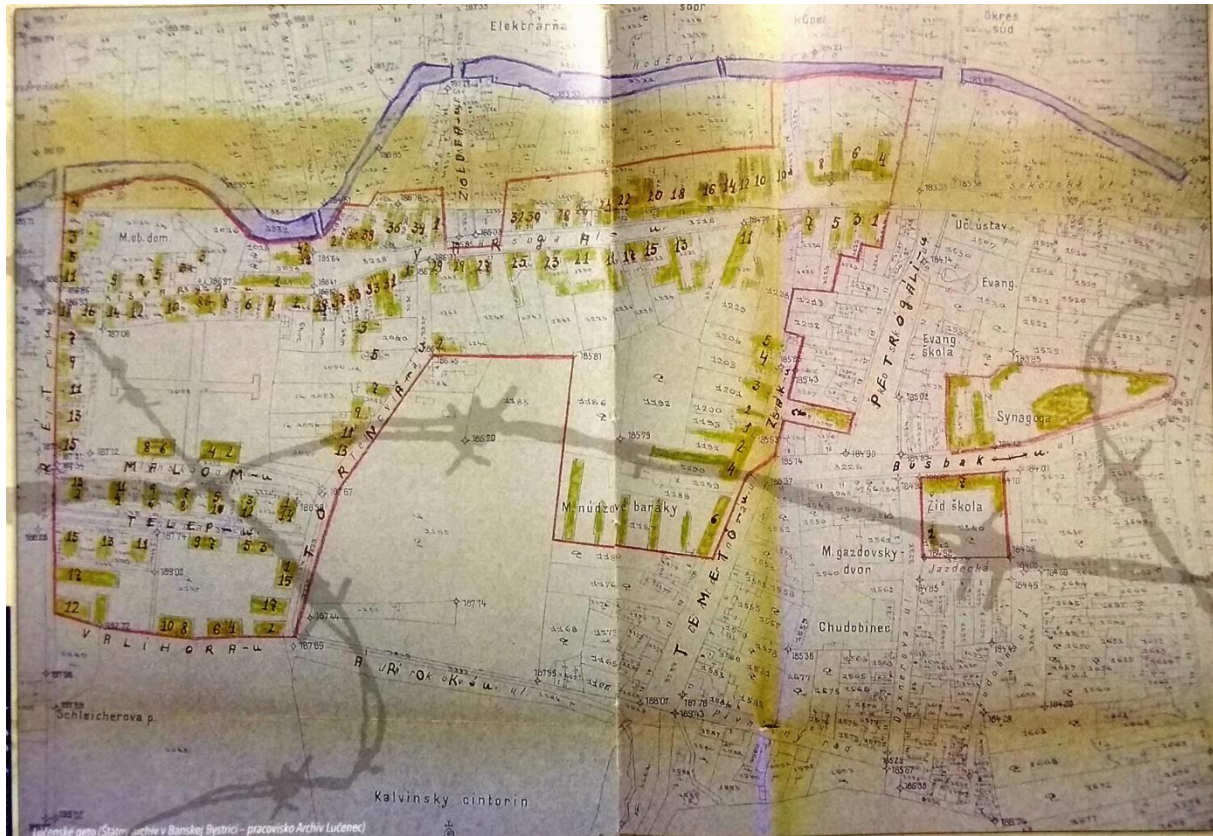
¹⁴⁴ Neologická synagóga postavená v roku 1925. In: ADAMOVÁ, Mária- PUNTIGÁN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 95.

Príloha č.4: Zakladacia listina neologickej synagógy v Lučenci 1925.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Zakladacia listina neologickej synagógy v Lučenci 1925. In: ADAMOVIÁ, Mária- PUNTIĀN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagóga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 91.

Príloha č.5 Lučenské geto¹⁴⁶

¹⁴⁶ Lučenské geto. In: ADAMOVÁ, Mária- PUNTIĀN Jozef- SEDLIAKOVÁ Erika: *Lučenec. Synagoga v premenách času*. Lučenec 2016, s. 140-141.